

GEÇ BİZANS DÖNEMİ'NDE SAROS KÖRFEZİ KUZEY KİYILARINDA LİMANLAR VE SURLU YERLEŞMELER

Hasan Sercan Sağlam *

Öz

Saros Körfezi geneli günümüze dek birçok bilimsel araştırmaya konu olmuşsa da kuzey kıyılarının Orta Çağ dönemiyle ilintili olarak özellikle de Geç Bizans Dönemi tarihsel topoğrafyası bir hayli muğlak kalmıştır. Dahası, bölgedeki belli başlı tahkimli yerleşmeler, disiplinler arası bir yaklaşımla en başta mimarlık tarihi yönüyle detaylı biçimde ele alınmadığı gibi, bu tahkimatlarla ilintili olması muhtemel limanların kimliği de meçhul biçimde süregelmiştir. Bu çalışmada, öncelikle literatürdeki güncel argümanlar ile bunlarda görülen eksiklikler ve belirsizlikler ortaya konmuştur. Daha sonra Saros Körfezi'nin kuzey sahilinde, günümüz Yaylaköy, Mecidiye ve Gökçetepe köylerinde bulunan üç adet Bizans tahkimatı, yine akademik yazında mevcut veriler üzerinden derlenmiş ve sınıflandırılmıştır. Bu esnada, söz konusu yapıların anlaşılabilmesi ve tarihlenebilmesine yönelik bir kılavuz olması bakımından Bizans tahkimat mimarisine dair özet mahiyetinde bir inceleme çalışmaya eklenmiştir. Araştırmanın ana bölümünü yazılı ve kartografik portolanlar, dönemsel tanıklıklar ve arşiv belgeleri gibi birincil kaynakların bir bütün hâlinde, saha verileri ışığında birbiriyle kıyaslamalı biçimde yeniden irdelenmesi oluşturmaktadır. Bulgulara göre, mevcut Yaylaköy Kalesi esas olarak Orta Bizans Dönemi'ne, yaklaşık olarak 9.-10. yüzyıllara tarihlenmektedir. Yine mevcuttaki Mecidiye ve Gökçetepe kalelerinin ise 13. yüzyıl inşaları olduğu düşünülmektedir. Tüm bu kaleler olasılıkla 15. yüzyılda terk edilmiştir. Geç Bizans Dönemi itibarıyla Yaylaköy-

* Doç. Dr., Bağımsız Araştırmacı, İstanbul / Türkiye, saglam.h.sercan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6621-0436.

Pakheia ve Mecidiye-Kseros yer eşleşmeleri söz konusudur. Buralar aynı zamanda liman özelliğine sahiptir ve tanımlı ticaret rotaları üzerinde yer almaktadır. Gökçetepe-Megarision ise son yer eşleşmesi olup bu bölgede ticari öneme sahip bir liman belirlenememiştir.

Anahtar Kelimeler: Saros Körfezi, Geç Bizans Dönemi, Kale, Liman, Mimarlık Tarihi.

Harbours and Walled Settlements on the Late Byzantine Gulf of Saros' Northern Coastline

Abstract

Although the Gulf of Saros has been the subject of much scholarly research to date, the historical topography of its northern shores in the context of the Middle Ages, especially during the Late Byzantine Period, has remained rather ambiguous. Moreover, the major fortified settlements in the region were not discussed in detail with an interdisciplinary approach, especially in terms of architectural history. The identity of the harbours, highly likely related to those fortifications, also remained unknown. In this study, first, the current arguments in the literature were discussed through their deficiencies and uncertainties. Then, three Byzantine fortifications located in the present-day villages of Yaylaköy, Mecidiye and Gökçetepe on the northern coast of the Gulf of Saros were compiled and classified based on the data available in the academic sources. Meanwhile, a summary review of Byzantine fortification architecture was added to the study as a guide for understanding and dating the structures in question. The main part of the research is the re-examination of primary sources, such as written and cartographic portolans, contemporary testimonies and archival documents in the light of field data and through comparisons. According to the findings, the present Yaylaköy Castle supposedly dates back mainly to the Middle Byzantine Period, approximately to the 9th-10th centuries. The present Mecidiye and Gökçetepe castles are presumably 13th century constructions. All those castles were seemingly abandoned by the 15th century. As of the Late Byzantine Period, there were Yaylaköy-Pacheia and Mecidiye-Xeros site matches. Those places also had harbours and were located on certain trade routes. Gökçetepe-Megarision was the last site match, where no harbour of commercial importance was identified in that region.

Keywords: Gulf of Saros, Late Byzantine Period, Castle, Harbour, Architectural History.

Giriş

Saros Körfezi kuzey sahilinin Orta Çağ boyunca özellikle de Geç Bizans Dönemi, bazı yönleriyle henüz tam anlamıyla ortaya konamamıştır. Daha iç kesimlerdeki nispeten ihtişamlı kentlerin belki de gölgesinde kalmış bu kenar bölge kritik belirsizlikler taşımaktadır. İlk olarak, söz konusu kıyı hattı boyunca sıralanan

Orta Çağ kalelerinin tarihine yönelik, Bizans tahkimat mimarisi akademik yazınına pek başvurulmadan ve disiplinler arası bir yaklaşımda da bulunulmadan, ancak birtakım genel yorumlar ve tarihlemeler ortaya konmuştur. Bu nedenle kalelerin fonksiyonu detaylı izah edilememiştir. Tahkimatlarla konum bakımından ilgili olduğu düşünülebilecek, izine en başta kartografik kaynaklarda rastlanan iskele yerlerinin de bu bölgedeki tam konumları, tahminen metodolojik yetersizlikler nedeniyle netleştirilememiştir.

Saros Körfezi kuzey kıyılarının Bizans Dönemi'ndeki durumuna dair güncel olarak Külzer, birincil kaynakları kısa notlar olarak derlediği çalışmalarında, mevcut verileri tek tek ele alarak kapsamlı bir sorgulama ve irdeleme ortaya koymadan, ayrıca hassas tarihsel topoğrafya niteliği taşımayan modern haritaları temel kaynak kabul ederek, anakronik ve genelleyici yaklaşım sergilemiştir. Birincil kaynaklardaki yer adları bu şartlanma sonucunda, yetersiz modern haritalar referans alınarak değerlendirilmiş ve bölgenin Bizans Dönemi'yle ilgisiz yer adları yine bu hâliyle değerlendirmeye alınmıştır. Örneğin, Klasik Antik Çağ'da Sarpedon olarak geçen Boztepe Burnu için bir yandan “*Pasi Tzesarı*” adı kullanılırken, diğer yandan “*Pacheia*” ve “*Pasi*” adlı iki ayrı yerden daha söz edilmiştir. Karaincirli Köyü sahilindeki kule kalıntısı “*Kalı Harabesi*” olarak gösterilip, Yaylaköy Kalesi'ne “*Maşabinası*” denmiştir. Mecidiye Kalesi'nin bulunduğu mevki Bizans Dönemi “*Magarisı*” yerleşmesiyle özdeşleştirilip, yanına “*İbrikbaba*” adlı köy atfedilmiştir. Mecidiye Köyü'nün bulunduğu yer ise “*Tekije*” olarak tanımlanmıştır. Gökçetepe Köyü'ne gelindiğinde, üsttekine benzer biçimde “*M(u)ariş*” ismine rastlanmaktadır. Burada kalenin olduğu bölge “*Monastır*” olarak gösterilmiştir. Son olarak, Saros Körfezi'ndeki adalar “*Xeronisi*” şeklinde belirtilmiştir.¹ Bu isimler birtakım kaynaklara dayansa da pek azı bölgenin Bizans Dönemi'yle doğrudan ilintilidir ki üstünkörü biçimde, modern haritaların etkisinde ve eksik değerlendirilmiştir. Daha sonra gelen bilimsel çalışmalar bunların etkisinde kalarak âdeta sağlaması olmayı amaçlamıştır ve geriye dönük yeni bir sorgulamada veya eleştiride henüz bulunmamıştır. Hâliyle, Saros Körfezi'nin kuzey sahili âdeta bir “gri bölge” olarak kalmıştır.

Bu çalışmada, yukarıda görüldüğü üzere önce güncel akademik yazında mevcut argümanlar ortaya konarak tespit edilen yetersizlikler ve muğlaklıklar vurgulanmaya çalışılmıştır. Daha sonra, ele alınan ve Saros Körfezi kuzey kıyısında günümüz Yaylaköy, Mecidiye ve Gökçetepe köylerinde yer alan, mevcut yapıları

¹ Peter Soustal, *Tabula Imperii Byzantini 6, Thracien (Thrace, Rodope und Haimimontos)*, yay. haz. Herbert Hunger, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Viyana 1991, s. 384, 389; Andreas Külzer, “Die Küstengestade des Golfs von Saros und der thrakischen Chersones von der Antike bis zur frühen Neuzeit: einige Anmerkungen”, *Byzantina Mediterranea: Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag*, yay. haz. Klaus Belke, Ewald Kisliger, Andreas Külzer, Maria A. Stassinopoulou, Böhlau, Viyana, Köln, Weimar 2007, s. 354-357; Andreas Külzer, *Tabula Imperii Byzantini 12, Ostthracien (Europe)*, yay. haz. Johannes Koder, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Viyana 2008, s. 423-424, 500, 504-505, 519, 569-570, 669, 692, 694, Harita.

itibarıyla de Bizans Dönemi'ne tarihlenen üç tahkimatın, elde edilebilen tarihî, mimari ve arkeolojik verileri derlenmiştir. Bu yapıların mimari yönden sınıflandırılıp tarihî çerçevede anlaşılabilmesi için Bizans tahkimat mimarisi güncel akademik yazınına başvurulmuştur. Araştırma, esas itibarıyla, bugüne dek ancak dolaylı olarak değinilmiş birincil kaynaklar ile daha fazlasının Saros Körfezi özelinde yeniden, lakin daha detaylı olarak ele alınmasına odaklanmakta ve bu yolla bazı yeni yorum ve çıkarımlara ulaşmayı hedeflemektedir.

Çalışmada, yazılı ya da harita biçimindeki denizcilik kaynakları portolanlar, Geç Orta Çağ'a ait çağdaş tanıklıklar ve Bizans arşiv belgeleri temel veri grubu olarak ele alınmakta; bu kaynaklar, akademik yazında mevcut saha verileri ve bölgenin coğrafi özellikleriyle kıyaslamalı biçimde değerlendirilmektedir. Çalışma, Saros Körfezi'nin kuzey kıyısındaki Yaylaköy, Mecidiye ve Gökçetepe tahkimatlarının tarihlendirilmesi ve olası yer eşleşmelerinin tartışılmasını amaçlamaktadır. Bulgular, mevcut Yaylaköy Kalesi'ni olasılıkla 9.-10. yüzyıllara, Mecidiye ve Gökçetepe kalelerini ise 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemektedir. Geç Bizans Dönemi itibarıyla Yaylaköy-Pakheia, Mecidiye-Kseros ve Gökçetepe-Megarision yer eşleşmeleri önerilmektedir. Portolanlarda tanımlı ticaret güzergâhlarında bulunan ilk iki yer, aynı zamanda ikincil liman özelliğine sahiptir. Diğer kalenin bulunduğu yerde ise bölgesel önemde bir liman tespit edilememiştir. Türk fetihlerine kadar faal kaleler 15. yüzyıl içerisinde artık terk edilmiş ve harap olmuştur.

Yaylaköy Kalesi

Edirne ili, Keşan ilçesine bağlı Yaylaköy'ün yaklaşık 2,7 km güneyinde, Saros Körfezi kıyısında yer alan kale, sahildeki düzlük bir alanda kuruludur. Kareye yakın dikdörtgen planlı yapının cepheleri ana yönlere bakmaktadır. Günümüzde yoğun bitki örtüsüyle kaplı, modern konutlarla çevrili ve iç alanı bir yol tarafından bölünen kale oldukça harap hâldedir (Şek. 1). Güney ve batı cepheleri boyunca yüzeyde, temel seviyesinden en fazla 1,5 m yüksekliğe kadar korunabilmiş sur parçaları yer yer gözlemlenebilmektedir. Diğer cephelerde ise ancak temel kalıntıları ve yüzeye dağılmış yıkıntılar mevcuttur. Kale alanı genelinde özellikle sahil boyunca kesitlerde çok sayıda kiremit, sırsız seramik parçası ve *pithos* görülmektedir. Yine bu bölümde, güney cepheden çıkma yapan dörtgen burç kalıntıları bulunmaktadır. Kireç harçlı moloz dolgu üzerine inşa edilen sur duvarlarının cephe kaplamasında, orta ve küçük boyutlu, farklı litolojik özellikler gösteren, kaba yonu taşlar düzensiz sıralar hâlinde kullanılmıştır. Nispeten düzeltilmiş yüzeyleri dışa bakacak şekilde yerleştirilmiş taşlar ancak belli belirsiz düzende, kaba sıralar meydana getirmiştir. Taşların arasına tesviye için daha küçük ve yassıca molozlar sıkça yerleştirilirken güney cephenin bazı bölümlerindeki derzlerde farklı yoğunluklarda tuğlalara rastlanmaktadır. Yatayda kimi zaman birtakım diziler meydana getiren tuğla grupları yine de parça parça olup devamlılık göstermemektedir. Kıyı erozyonu nedeniyle ortaya çıkan temel yüzeylerinde olasılıkla statik nedenlerden dolayı tuğla

kullanımı yokken ve taş işçiliği çok daha kabayken, temel üstü yüzeylerde tuğla kullanımı vardır ve duvar işçiliği bir nebze düzgündür. Her halükârda kalenin mevcut kalıntılarında tek bir ana inşa evresi gözükmemektedir (Şek. 2).

Şekil 1: Yaylaköy Kalesi hava fotoğrafı.²

Şekil 2: Yaylaköy Kalesi'nin 2009'da genel görünümü.³

² TKGM, Harita Genel Müdürlüğü Ortofoto.

Akademik yazında, Piri Reis'in bölgede sözünü ettiği yıkık kalenin burası olabileceği öne sürülmüştür. Orta Çağ'a tarihlenmiş yapının körfezin kuzey kıyısını korumak için inşa edildiği, yine de tekil bir hisar olmayıp, Yaylaköy sahilinin uygun bir demirleme yeri olduğu da ifade edilerek, önünde kalıntıları seçilebilen limanıyla surlu bir yerleşme olabileceği belirtilmiştir.⁴ Kurtuluş'un güncel çalışmasında, kalenin güney cephesi 241 m, batı cephesi 205 m, kuzey cephesi 210 m ve doğu cephesi 225 m uzunluğunda olsa da köşelerdeki yoğun tahribat dikkate alınarak cephelerin daha yakın ölçülerde olabileceği ifade edilmiştir. Hatıl olarak yorumlanmış tuğla sıraları ile taş ve tuğla malzemeden duvar işçiliği, tahkimatlara bakılmadan Bizans kilise mimarisinden hareketle yüzeysel biçimde 11. yüzyıl duvar tekniğine benzetilmiş, tuğlasız bölümler ise Roma Dönemi'ne atfedilip yapının orijinal bölümleri olarak değerlendirilmiştir.⁵

Kurtuluş'a göre, 14. yüzyıl başlarında bölgeyi kontrol altına almış Katalanlar, Yaylaköy Kalesi'ni de fethetmiş olmalıdırlar. 15. yüzyılda ise kale Osmanlılara geçmiştir. Kalenin ismini kaynaklarda tespit edememiş, bunu da belki ikincil bir ticari durak olmasıyla açıklamıştır. Öyle ki, yapıyı askeri bir kaleden ziyade Saros Körfezi iç deniz ticaretinde birbirine yakın kalelerden oluşan ağın parçası olarak, malların korumaya alınıp başka bölgelere gönderildiği iskeleli bir ticari yerleşke olarak yorumlamıştır. Kalede yaptığı yüzey taramasında, Roma Dönemi'ne ait tekil bir seramik haricinde tarihlenebilir küçük buluntuya ulaşamamıştır. Kurtuluş'un vardığı sonuç, kalenin MÖ 2. yüzyılda kurulduğu, 11. yüzyıldan itibaren tamirat görerek Bizans ticari faaliyetlerinde kullanıldığı yönündedir.⁶ Son olarak, kalenin 5,5 km batısında, Karaincirlil Köyü'nün 4 km güneydoğudaki sahil kesiminde bulunan kareye yakın planlı (yak. 7,5 m), kireç harçlı orta büyüklükte taşlardan düzgün işçilikli gözetleme kulesi kalıntısı, kale ile benzer kronolojide değerlendirilmiştir ve körfezin dışından gelebilecek tehditlere karşı kale için bir erken uyarı noktası olarak yorumlanmıştır.⁷

Mecidiye Kalesi

Edirne ili, Keşan ilçesine bağlı Mecidiye Köyü'nün yaklaşık 5,5 km güneyinde, Saros Körfezi kıyısındaki İtalyan Koyu veya Kale Koy olarak anılan mevkide bulunan kayaç bir tepenin üzerindedir. Gerisinde yükselen araziye bağlanan dar sırt hattı dışında tüm cephelerini eğimli topoğrafya ile denizin

³ Erdoğan Demir, Keşan Postası, 2022.

⁴ İsmail Hakkı Kurtuluş, *Edirne İl Sınırları İçindeki Kalelerin Tespit ve Değerlendirmesi*, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020, s. 479-480; İsmail Hakkı Kurtuluş, "Keşan Kaleleri", *Keşan Araştırmaları, Keşan'ın Kurtuluşunun 100. Yılına*, yay. haz. Fatma Çalık Orhun, Billur Ocak, Trakya Üniversitesi, Edirne 2021a, s. 29.

⁵ Kurtuluş, 2020, s. 505-506; Kurtuluş, 2021a, s. 29.

⁶ Kurtuluş, 2020, s. 506-507; Kurtuluş, 2021a, s. 29-30.

⁷ Kurtuluş, 2020, s. 511-534.

sınırlandırdığı, kabaca eşkenar üçgen planlı bir kale kalıntısıdır (Şek. 3). Yaklaşık 90 m uzunluğundaki güney suru sahil hattı boyunca ancak temel izi şeklinde mevcut yapının, yine aynı ölçülerdeki doğu suru ise hemen bitişiğindeki koyağa bakacak şekilde yüzeyde birkaç metre yükseklikte takip edilebilmektedir. Bu iki hattın kesişim noktasında dörtgen bir burç bulunmaktadır. Büyükçe iki kaya kütlesi arasında uzanan batı suru, doğuya doğru daralan kırıklı bir hat üzerinde yaklaşık 120 m devam etmektedir. Kalıntıları yüzeyde en fazla birkaç metre yükseklikte gözlemlenebilen bu surda, batısındaki akarsu yatağına bakan dörtgen burç kalıntıları mevcuttur. Bir diğer burç, güneybatı köşedeki kayaya bitişiktir. Temel seviyesine kadar yıkılmış kuzey surun uzunluğu 25 m'dir. Burada yarım daire plana sahip, diğerlerinden oldukça büyük bir kule kalıntısı vardır ki tahminen kalenin kara tarafındaki ana girişini korumaktaydı. Sur kalınlığı ortalama 1,4 m'dir. Sahilde, sur hattının yaklaşık 10 m ötesinde tekil ve dairesel planlı küçük bir kule kalıntısı bulunmaktadır. Kale genelindeki duvar örgüsünde, orta ve küçük boyutlu, kabaca yontularak yüzeyleri kısmen düzeltilmiş, ağırlıklı olarak kireçtaşı bloklardan oluşan taş malzemenin kullanıldığı; söz konusu taşların bol kireç harcı içeren bir bağlayıcı ile bir araya getirilerek duvar kütlelerinin oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Herhangi bir düzen gözetmeyen taş sıralarında derzler yassıca molozlarla sıkça takviye edilmiştir. Sur çekirdeği ise yine aynı malzemeden dökme kaba molozdur.

Şekil 3: Mecidiye Kalesi hava fotoğrafı.⁸

⁸ TKGM, Harita Genel Müdürlüğü Ortofoto.

Şekil 4: Mecidiye Kalesi'nin kuzey suru ve burcu.⁹

Batı, kuzey ve doğu cephelerin temel seviyeleri boyunca, yukarıdakinden farklı ikinci bir duvar işçiliği dikkat çekmektedir. Büyükçe boyutlarda ve dörtgen formlarda kesilmiş bosajlı bloklar bu kez tanımlı sıralar meydana getirmektedir ki farklı dönemsel kullanımlara işaret edebilecek bir ipucu olarak yorumlanmıştır.¹⁰ Özellikle kuzey cephede, surda görülen iki ana evre karşısındaki büyükçe kulenin kavisli cephesinde temelden itibaren yalnızca geç evre duvar işçiliği, söz konusu iddiayı kanıtlar niteliktedir (Şek. 4). Güncel akademik yazında, Külzer tarafından Megarision ilgisinde kısa notlar olarak derlenmiş Bizans Dönemi birincil kaynak aktarımları, kapsamlı bir sorgulama veya değerlendirmeye tabi tutulmaksızın doğrudan Mecidiye yöresiyle ilişkilendirilip, tarihsel bağlamda bu çerçevede ifade edilmiştir.¹¹ Kaynaklar, daha da fazlasıyla ancak bu makalede ele alınacaktır. Külzer'in aktarımlarını aynen baz alan Kurtuluş da geçmişi hakkında direkt bilgiye ulaşamadığı Mecidiye Kalesi ile 2,5 km doğusundaki İbrice Limanı'na doğru konumlanan bazı kalıntıları, yine Megarision adlı yerleşme ilgisinde

⁹ Kültürel Mirası Koruma Derneği, 2021.

¹⁰ Kurtuluş, 2020, s. 468; Kurtuluş, 2021a, s. 27; Murat Demirli, "Keşan, Mecidiye Kalesi", *Edirne - Rize Altındaki Mimari Miras*, yay. haz. İnci Türkoğlu, Kültürel Mirası Koruma Derneği, İstanbul 2022, s. 132-133.

¹¹ Külzer, 2008, s. 504-505.

değerlendirmiştir.¹² Kurtuluş, kalenin 14. yüzyıl başında Katalanlar tarafından fethini bir referans olarak belirtip, daha öncesinde de mevcut olması gereken bu yapıyı Megarision'un kalesi, İbrice Limanı'nın ise yine aynı yerin limanı olduğu sonucuna ulaşmış ve Mecidiye Kalesi için “*Magarisi Kalesi*” isimlendirmesine başvurmuştur.¹³

Kalenin bulunduğu bölgede daha önce gerçekleştirilmiş yüzey araştırmalarında Trak, Roma ve Orta Çağ dönemlerine tarihlenen nitelikli buluntular tespit edilmiştir.¹⁴ Kurtuluş'un güncel çalışmasındaki bulgular bu kronolojiyi teyit ederken Bizans Dönemi'nin 12. yüzyıl sonu ve 13. yüzyıl başlarına ait sırlı, sarı ve kahverengi *sgraffito* seramiklerden çok sayıda bulmuştur. Farklı dönemlere ait çeşitli formlarda, lakin tarihlenemeyen birçok sırlı ve sırsız seramik daha belgelemiştir. Kalenin uzun bir zaman dilimi içinde yoğun ticari trafiğe sahip olduğu yorumu ile tarihinin Roma Dönemi'ne kadar uzanabileceğini belirtmiştir.¹⁵ Kaleye yönelik en güncel yorum, duvar tekniği ve yerleşim planına göre olasılıkla Geç Orta Çağ'a tarihlenen bir Bizans hisarı olarak, kıyı şeridi boyunca bir dizi şeklinde bölgeyi ve deniz ticaretini kontrol eden tahkimatlardan biri olduğu şeklindedir.¹⁶

Gökçetepe Kalesi

Edirne ili, Keşan ilçesine bağlı Gökçetepe Köyü'nün yaklaşık 3 km güneyinde kalan Saros Körfezi kıyısında, denize uzanan kayaç ve tepelik burnun üzerinde yer almaktadır. Kuzeye doğru genişleyerek ana karaya bağlanan üçgen burnun güneyi kayalıklarla çevriliyken, doğu ve batısında iki küçük koy bulunmaktadır (Şek. 5). Burun boyunca yaklaşık 90 m uzunluk ve ortalama 20 m genişliğe sahip iç kalenin doğu suru, burnun tepesini nispeten düz bir hat üzerinde takip etmektedir. Batı suru ise dik köşeler yaparak sahile doğru alçalmaktadır. Her ikisi de 45 m uzunluğa sahip bu cepheler yüzeyde temel seviyesinde yer yer takip edilse de bazı bölümlerde yüksekliği birkaç metreye ulaşan, kalınlığı yaklaşık 1,5 m sur parçaları halen mevcuttur. 25 m uzunluğa sahip iç kale kuzey cephesinde 8 m genişlik ve 4,5 m

¹² Kurtuluş, 2020, s. 425-428; İsmail Hakkı Kurtuluş, “Edirne İli, Keşan İlçesi, Mecidiye Köyü, İtalyan Koyundaki Magarisi Kalesi”, 24. *Uluslararası Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı (7-9 Ekim 2020)*, yay. haz. Enes Kavalçalan, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir 2021b, s. 430-432.

¹³ Kurtuluş, 2020, s. 468-469; Kurtuluş, 2021a, s. 25-26; Kurtuluş, 2021b, s. 446.

¹⁴ Kurtuluş, 2020, s. 433; Kurtuluş, 2021a, s. 27; Kurtuluş, 2021b, s. 434.

¹⁵ Kurtuluş, 2020, s. 470-472; Kurtuluş, 2021a, s. 28; Kurtuluş, 2021b, s. 447-448.

¹⁶ Demirli, 2022, s. 134. Aslında 2023 yılı ortalarında tamamlanmış olmama rağmen çeşitli nedenlerle yayımlanması gecikmiş olan bu araştırmamın ardından, Mecidiye Kalesi üzerine gerçekleştirilen ve kalenin mimari ile arkeolojik bağlamını hem genel çerçevede doğrulayan hem de ayrıntılı olarak geliştiren bir çalışma için bkz. Ahmet Yaraş vd., “Saros Körfezi Kuzey Kıyısında Bir Kale: Mecidiye ve Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar Hakkında Ön Değerlendirme”, *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, C. 33 (2023), s. 111-128.

derinlik ölçülerinde yarım daire planlı, büyükçe bir kule bulunmaktadır (Şek. 6). Güney uçta ise yalnızca temel izleri mevcuttur. Bu dar iç kale kurgusunu ana kara tarafında çevreleyen dörtgen planlı dış surlar ise güncel çalışmalarda doğuda 125 m, kuzeyde 65 m ve batıda 135 m olarak ölçülmüştür.¹⁷ Günümüzde yıkıntıları etrafa dağılmış kalenin inşasında bol kireç harçlı dökme molozlar sur çekirdeğinde, orta-küçük boyutlu ve dörtgen formlarda kabaca biçimlendirilmiş karışık tipte kumtaşından parçalar ise cephelerde kullanılmıştır. Dış yüzeyleri düzlenmiş bu taşlar ve aralarına tesviye amacıyla sıkça takviye edilmiş yassıca molozlar sayesinde cephelerde, muntazam olmasa dahi yatayda takip edilebilen sıralar meydana getirilmiştir. Benzer teknikte birtakım duvar parçaları, 100 m batıdaki koyun sahili boyunca da mevcuttur.

Şekil 5: Gökçetepe Kalesi hava fotoğrafı.¹⁸

¹⁷ Kurtuluş, 2020, s. 385, 418-419; Kurtuluş, 2021a, s. 24; Murat Demirli, “Keşan, Gökçetepe Kalesi”, *Edirne - Risk Altındaki Mimari Miras*, yay. haz. İnci Türkoğlu, Kültürel Miras Koruma Derneği, İstanbul 2022, s. 139-140.

¹⁸ TKGM, Harita Genel Müdürlüğü Ortofoto.

Şekil 6: Gökçetepe Kalesi'nin kuzey surundaki burç.¹⁹

Külzer tarafından derlenmiş ve Kurtuluş tarafından alıntılanmış güncel akademik yazında Gökçetepe Köyü ve kalesi, birtakım yakın dönem aktarımından hareketle, en başta Mecidiye Köyü için önerilerek genelde bu şekilde kabul görmüş ve Saros Körfezi'nin Magaris, Muariz, Maariz ve benzeri biçimlerde rastlanan eski isminin kökeni olan Bizans Dönemi Megarision yerleşmesi için bir diğer muhtemel yer olarak ifade edilmiştir. Yine de bu ikilik Gökçetepe özelinde açıklığa kavuşturulmamıştır. Mevcut çalışmalarda bir Geç Bizans / Geç Orta Çağ yapısı olarak değerlendirilen Gökçetepe Kalesi, Ege Denizi'nden gelebilecek tehlikelere karşı Trakya'nın güvenliğini sağlamak için Saros Körfezi sahilinde kurulmuş savunma sisteminin bir parçası olarak yorumlanmıştır.²⁰

Kurtuluş'un Gökçetepe Kalesi yüzey araştırmasında, bir kısmı *sgraffito* tekniğine sahip sarı ve yeşil renkli sırlı seramik parçaları çok sayıda belgelenip 12.-13. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Sırsız parçalar dahi itinalı işçilikle yapılmış kaplara aittir. Kale çevresindeki pişmiş topraktan küçük buluntu niceliği, buranın uzun bir zaman dilimindeki yoğun kullanımını göstermektedir. Daha farklı renklerde tespit edilen seramiklerin, başka bölgelerde yapılarak buraya getirilmiş kaplara ait olabileceği belirtilmiştir.²¹ Kale yine Kurtuluş tarafından, askerî bir işlevin yanında,

¹⁹ Kültürel Mirası Koruma Derneği, 2021.

²⁰ Külzer, 2008, s. 500; Kurtuluş, 2020, s. 378-380; Kurtuluş, 2021a, s. 23-24.

²¹ Kurtuluş, 2020, s. 418-419; Kurtuluş, 2021a, s. 24.

Antik Çağ'dan beri ticari rotalar üzerinde bulunan Saros Körfezi kıyılarındaki diğer kalelerle beraber ticari yerleşke amacıyla kullanılmış güvenli bir liman kalesi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle sırlı seramikler kaleyi Geç Bizans Dönemi'ne, 12.-14. yüzyıllara tarihlemektedir.²²

Birincil Kaynaklarda Saros Körfezi Kuzey Kıyıları

Roma İmparatorluğu döneminde, kabaca Balkanlar'a karşılık gelen Trakya Eyaleti (Provincia Thracia) sınırları içinde kalan bölge, Diocletianus'un (hük. 284-305) reformlarının ardından ortaya çıkan yeni idari bölümlerin (*dioecesis*), öncekiyle aynı adlı olsa da görece küçültülmüş, Filippopolis merkezli olanında (Dioecesis Thraciae) yer alır.²³ Erken Bizans Dönemi itibarıyla da bu durum devam ederken, yeni kurulan *praefectura praetorio Orientis*'in bünyesindeki söz konusu *dioecesis*'e bağlı olup, buranın altındaki vilayetlerden Avrupa'da, bir *vicarius*'un yönetimi altındadır.²⁴ 6. yüzyılın ortaları tarihli "Synekdemosis" başlıklı çalışmasında Hierokles, aynı bölgenin, imparatorluğun Doğu Trakya'ya karşılık gelen ve 14 şehre sahip ilgili eyaletine (Eparchia Thrakes Europes) bağlı olduğunu ortaya koyar.²⁵ Bizans sahra orduları 7.-8. yüzyıllardaki Arap, Avar ve Bulgar akınları nedeniyle elden çıkan topraklardan geri çekilip ana bölgelere konuşlandırılırken, farklı aşamalarda ilk *thema* düzenlemeleri ortaya çıkar. Bu idari birimler de eski eyaletlerin yerini alır. Doğu Trakya'yı kapsayan *thema* ise Arkadiopolis merkezli Thrakes olup, VII. Konstantinos'un (hük. 913-959) gözetimindeki idari derlemede, Saros Körfezi'nin kuzey kıyılarını kapsayan ve yukarıda değinilen aynı adlı *eparkhia*'nın başlıca yerleşim merkezleri yine bu 14 kenttir.²⁶ Daha sonra Dördüncü Haçlı Seferi (1202-1204) sonucu ele geçirilen Bizans topraklarını sefere katılanların arasında paylaştıran antlaşmada ortaya konan ayrıntılı listede (*Partitio terrarum imperii Romaniae*), Saros Körfezi'nin kuzey kıyılarına yönelik net bir ifade olmamakla birlikte, Haçlı kuvvetlerinin payına düşen bölgelerin arasında sayılan Rusion *katepanikion*'u ve ona bağlı tüm yerleşim birimleri (*Catepanikium de Russa, cum omnibus, que sub ipsa*) ile Ainos *katepanikion*'u ve ambarları (*Catepanikium de Eno, cum*

²² Kurtuluş, 2020, s. 423; Kurtuluş, 2021a, s. 24.

²³ Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, C. 2, Cosimo Classics, New York 2008, s. 551; Matthew Bunson, *Encyclopedia of the Roman Empire*, Infobase Publishing, New York 2014, s. 49-50, 59.

²⁴ Otto Seeck (yay. haz.), *Notitia dignitatum, accedunt Notitia urbis Constantinopolitanae et laterculi prouinciarum*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1876, s. 1-7, 23-26, 56-57.

²⁵ VII. Konstantinos, *Constantinus Porphyrogenitus, De Thematibus et De Administrando Imperio, Accedit Hieroclis Synekdemosis cum Bandurii et Wesselingii Commentariis*, C. 3, yay. haz. August Immanuel Bekker (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, C. 18), Eduard Weber, Bonn 1840, s. 390. İlgili kentler şöyledir: Eudoksiopolis, Herakleia, Arkadiopolis, Vizye, Panion, Ornoi, Ganos, Kallipolis, Morizos, Sintike, Savadia, Afrosdias, Apros, Koila. Bkz. Külzer, 2008, *passim*.

²⁶ VII. Konstantinos, 1840, s. 44-47.

apothikis) kısımları, olasılıkla bu yöreyi de kapsamaktaydı.²⁷ Ne tüm bu kaynaklarda ne de *Antonini Augusti, Tabula Peutingeriana* veya *Ravennatis Anonymi Cosmographia* gibi *itinerarium* örneklerinde Saros Körfezi'nin kuzey kıyılarındaki yerleşmelere ya da kalelere dair net bir bilgi bulunur. Dolayısıyla burası, yazılı kaynaklarda mekân ölçeğinde Bizans Dönemi'nin ilerleyen yüzyıllarına kadar bir tür “gri bölge” durumunda, Ainos (Enez) ve Rusion'un (Keşan) sahil *kehora*'sı görünümündedir.

Saros Körfezi kuzey kıyılarının Orta Çağ ve özellikle Geç Orta Çağ tarihsel topoğrafyasına yönelik temel verileri, yazılı ve harita biçiminde birbirini tamamlayıcı nitelikteki denizcilik kaynakları olan ve Akdeniz'den Karadeniz'e kıyılardaki ticari limanlar ile ikincil iskelelerin hem doğrusal rotalar hem de coğrafi özellikler üzerinden pragmatik şekilde sıralandığı portolanlarda bulmak mümkündür. Bölgeye dair araştırmalarda portolanlar bir bütün olarak ele alınmamış ve diğer birincil kaynaklarla kıyaslamalı irdelenmemiştir. Örneğin, *Book of Curiosities* olarak anılan 1020-1050 tarihli anonim Fâtımî Kozmografyasında Saros Körfezi, Ege Denizi boyunca uzanan Bizans kontrolündeki körfezler arasında belirtilmiştir. Günümüzde Bolayır dolaylarına lokalize edilen önemli antik kent üzerinden “Kardia Körfezi” ismiyle, 30 mil uzunluk ve 6 mil genişliğe sahip olduğu ifade edilmiştir. Körfeze güneyden girilmekte ve kuzeyden çıkılmaktadır. Tahkimli bir yerleşme olan “*Afriyas / Afritas*” adlı yer doğu kıyısında, bir diğer kale olan Ainos (Enez) ise batısında kalan sahilde bulunmaktadır. Yayının editörleri, Külzer'e atıfta bulunarak söz konusu yerin Megarision / İbrice Limanı olabileceğini iddia etmişler ve tartışmalı lokalizasyonunu sürdürmüşlerdir.²⁸ Halbuki bu yerleşme, konumuna ve fonetiğine dikkat edilirse, modern Evreşe'ye ismini verdiği düşünülebilecek Afrodissias olmalıdır ki gerçekten de 6. yüzyılda I. Ioustinianos tarafından tahkim edilmiş bir kent olarak körfezin doğu kıyısında.²⁹ Aynı eserin bu kez limanları ve özelliklerini aktaran kısmında, Kuzey Ege kıyılarında Saros Körfezi'ne rastlanmamaktadır.³⁰

1200 civarına tarihlenen anonim bir Pisa portolanı olan *Le Liber de Existencia Riveriarum et Forma Maris Nostri Mediterranei*'ye göre, Gelibolu Yarımadası'nın ucunda “*Greca*” olarak tabir edilen Tekke Burnu'ndan, en dibinde Brankhialion kenti bulunan Kardia Körfezi, kuzeydoğuya 50 mil boyunca devam etmektedir. Körfezin diğer kıyısı ise batıya, Ainos'a kadar uzanmaktadır. Ainos da Greca Burnu'nun denizden 50 mil kuzeyindedir.³¹ Bir diğer rotada ise Çanakkale Boğazı boyunca Kallipolis, Sestos, Abydos ve Madytos geçilip, Greca Burnu kuzeydoğuya

²⁷ Gottlieb Lucas Friedrich Tafel, Georg Martin Thomas (yay. haz.), *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, C. 1, k.k. Hof- und Staatsdruckerei, Viyana 1856, s. 484-485.

²⁸ Yossef Rapoport, Emilie Savage-Smith, *An Eleventh-Century Egyptian Guide to the Universe: The Book of Curiosities*, Brill, Leiden, Boston 2014, s. 102, 484. Bkz. Külzer, 2008, s. 504-505.

²⁹ Külzer, 2008, s. 254.

³⁰ Rapoport - Savage-Smith, 2014, s. 153, 447.

³¹ Patrick Gautier-Dalché, *Carte marine et portulan au XIIe siècle: Le “Liber de existencia riveriarum et forma maris nostri Mediterranei” (Pise, circa 1200)*, École française de Rome, Roma 1995, s. 137.

dönüldüğünde, bir kez daha, Macedonia eyaleti nedeniyle bu isimle de anılabilen Kardia Körfezi'ne varılmaktadır ki dip noktasındaki Brankhialion kentine kadar uzanmaktadır. Günümüz Kızılcaerzi civarına lokalize edilen bu yer, Kallipolis (Gelibolu) şehrinin 6 mil kadar ötesinde yer almaktadır. Greca Burnu'ndan itibaren girilen söz konusu körfezin bu girişinin yakınında, Ainos'a denizden 50 mil mesafedeki Imvros Adası (Gökçeada) yer almaktadır. Brankhialion'dan "Oxaro" adlı liman ise körfezin kıyısı boyunca kuzeybatıya doğru belirsiz bir mesafededir. Buradan devam edildiğinde ise Ainos'a ulaşılmaktadır.³²

"... et uoluitur sinus ubi est ciuitas Gallipoli habens ante se insulam, a quo sinu uoluitur alius in quo est Sexto ciuitas, fere contra ciuitatem Abidi quam prenotauimus, ubi mare dilatatur quasi ml. V. In capite sinus est Maditum quem iterum prediximus. Inde ad Greca ml. ... A Greca in aquilone sinus Cardie uoluitur quod scribitur Macedonicus sinus ex Macedonia prouintia sic dictus ... Quod prefatus sinus et extenditur usque ad ciuitatem Brachiali sitam in fundo eius, contra quam quasi ml. VI iacet prenominata Gallipolim. Sinus uero iste habet in ostio a Greca, scilicet prope cuius sinus introitum est insula que dicitur Embro, usque ad Heynam uillam ml. L in freto. A Brachiali ad portum Oxaro ex latere sinus circiali ml. ... Inde ad Heynam ml. ..."

13. yüzyılın sonlarına tarihlenen anonim bir portolan haritası olan *Carta Pisana*'da sırayla körfeze ve içindeki adalara yönelik, kısmen tahrip olmuş "golfo d' card..." ve "izule d' mag..." ifadeleri, kuvvetle muhtemel Kardia ve Megarision'u tanımlamaktadır.³³ 13. yüzyıl ortalarında tamamlanan ve 1296 tarihli bir kopyadan bilinen *Lo compasso da navigare*, bölgeye dair detaylı bilgi vermeden, yalnızca Ainos'tan Greca Burnu'nu 50 mil olarak vermekte, ağzında Imvros Adası bulunan Kardia Körfezi'nin ise bunların arasında olduğunu belirtmektedir: "De Denia a capo de Greca L mil(lara) p(er) garbino. E questo se clama lo golfo de Cardia, (et) en la bocca de questo a l' isola che [se] clama Enbro".³⁴ İlk düzenli kartograflardan Cenevizli Pietro Vesconte'nin 1313 tarihli portolan haritasında Saros Körfezi'ni (*gulfio d' cardia*), bir tarafta, önü boydan boya sığlık olarak gösterilmiş Ainos (*enneo*) ve Boztepe Burnu (*ponta d' eneo*) sınırlarken, söz konusu kent birincil önemde liman olarak kırmızı renkle yazılmıştır. Burun dönülerek körfezin kuzey kıyısına gelindiğinde ise burada siyah renkle yazılı, dolayısıyla ikincil önemde liman olarak iki yer gözükmektedir ki nispeten düz kıyı hattında iki küçük koy biçiminde coğrafi açıdan farklılaşmaktadır. Bu yerlerden görece burun tarafında kalanın ismi "pachi" iken, diğeri ise "xesaro" olarak okunmaktadır.³⁵ Vesconte'nin 1318 tarihli iki ve yaklaşık 1321 tarihli dört

³² Gautier-Dalché, 1995, s. 142. Branchialion için bkz. Külzer, 2008, s. 298-299, 379-380.

³³ Bibliothèque nationale de France (BnF), *GE B-1118 (RES)* (yak. 1270-1290), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/50>. Daha okunaklı Edme-François Jomard (1777-1862) versiyonu için bkz. URL 1, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Carte_Pisane_Jomard.png.

³⁴ Alessandra Debanne, *Lo Compasso de navegare, Edizione del codice Hamilton 396 con commento linguistico e glossario*, Peter Lang, Brüksel 2011, s. 62.

³⁵ BnF, *CPL GE DD-687 (RES)* (1313), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/240>.

portolan haritasında daha tüm bu gösterimler ve yer isimleri aynı şekilde mevcut olup, ikinci yerin ismi kimi zaman “*xessaro*” şeklinde de geçmektedir.³⁶

Bir diğer anonim portolan haritası olup 1300-1325 arasına tarihlenen *Carta Riccardiana*'da, Saros Körfezi'ni (*gulf d' cardia*) batıda sınırlayan Boztepe Burnu'dan (*ponta denio*) körfezin kuzey kıyısına geçildiğinde, düz bir hat üzerinde yine iki küçük koy liman olarak belirtilmiştir. Bunlardan batıda kalan “*porto paxi*” olarak, hemen doğusundaki de “*porto xexari*” şeklinde okunmaktadır.³⁷ 1327 öncesine tarihlenen anonim Lucca portolan haritasında, *Carta Pisana*'da olduğu gibi, Saros Körfezi (*golfo d cardia*) ile dip bölümündeki adalar gösterilmiştir (*izule d magari*).³⁸ Kökeni, bölgedeki Megarision yerleşmesi olabilecek isim daha net okunmaktadır. 1325-1350 tarihli anonim İtalyan ve 1330 tarihli Angelino Dulceti portolan haritalarında Saros Körfezi kuzey kıyısında, yukarıda söz konusu iki küçük liman yine mevcuttur, fakat bu sefer isimleri yer değiştirmiş vaziyettedir.³⁹ Bu durum şüphesiz bir hata sonucu yaşanmıştır, zira aşağıda alıntılanacak Bizans kaynakları, “*pachi*” ya da “*paxi*” şeklinde anılan limanın burun tarafında olduğunu ortaya koymaktadır. 1300-1350 tarihli anonim Cortona portolan haritasında, körfezin kuzey kıyısındaki iki koy adeta dip dibedir ve oldukça ölçekli biçimde günümüz Boztepe Burnu ile İbrice Burnu arasına yerleştirilmiştir. İsimleri batıdan doğuya “*xipaxi*” ve “*xexari*” şeklindedir.⁴⁰ Son olarak, 1325-1350 arasına tarihlenen anonim İtalyan portolan haritasında yine küçük bir koy şeklinde yalnızca “*xexari*” mevcut olup, yaklaşık 1350 tarihli anonim portolan haritasında ise “*paxi*” ve “*xexari*” limanları, körfezin kuzey kıyısında seçilen girintiler biçiminde batıdan doğuya sıralanmıştır.⁴¹

Dönemin Bizanslı tarihçisi Georgios Pakhymeres, Katalan Bölüğü'nden bahsettiği bir bölümde, yoğun kıtlık ve ağır kayıplar nedeniyle Ganos bölgesini (Işıklar Dağı) Panion ve Rhaïdestos (Tekirdağ) beraberinde terk eden Katalanların 1307'de Kallipolis'e (Gelibolu) geri döndüklerini aktarmaktadır. Kentte bir muhafız birliği bırakıp hızla Ainos'a (Enez) ve Megarision'a ilerlemişler, zorunlu ihtiyaçları

³⁶ Museo Correr, *Cl. XLIV/a n. 0028* (1318), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/462>; Österreichische Nationalbibliothek, *Cod. 594 (Cimel. 20)* (1318), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/2274>; Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV), *Cod. Vat. Lat. 2972* (yak. 1321), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/805>; Bibliothèque municipale de Lyon, *MS 175* (yak. 1321), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/463>; British Library, *Add. MS 27376* (yak. 1321), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/458>; Zentralbibliothek Zürich, *R.P.4* (1321), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/513>.

³⁷ Biblioteca Riccardiana, *Ric. 3827* (1300-1325), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/53>.

³⁸ Archivio di Stato di Lucca, *Fondo Stampe n. 1193* (1327 önc.), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/358>.

³⁹ BnF, *Latin 4850* (1325-1350), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/579>; Collezione privata di Principe Filippo Corsini (1330), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/468>.

⁴⁰ Biblioteca dell' Accademia Etrusca, *n. 105* (1300-1350), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/51>.

⁴¹ Library of Congress, *G5672.M4P5 13-- .P6 (Vellum 3)* (1325-1350), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/144>; BAV, *Cod. Vat. Lat.14207* (yak. 1350), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/432>.

nedeniyle buralara saldırıp pervasızca savaşsalar da yöre sakinlerinin direnişi nedeniyle kayıplar vermişlerdir. Devamında, bölüğün Maritza Nehri'ni (Meriç) geçeceği söylencesi nedeniyle bölgede yaşayanlar kalelere doluşmuşlar, bu yüzden de Katalanlar daha önce hiç karşılaşmadıkları bir yağma yeri bulmuşlardır.⁴²

Katalan Bölüğü'nden Ramon Muntaner'in yine 1307'deki olaylara dair tanıklığına göreyse Kallipolis'ten yola çıkan Bernat de Rocafort ve beraberinde bölüğün büyük kısmı, buraya 60 mil uzaklıktaki Ainos'u kuşatmaya giderken, Berenguer d'Entença ve beraberindekiler ise Kallipolis ile Ainos arasındaki yolun yarı mesafesinde bulunan "*Megarix*" (Megarision) adlı kaleyi kuşatmak için hareket etmişlerdir. Her iki grup da kendi kuşatmasına koyulmuş ve mancınıklarla bu yerlere saldırı düzenlemiştir. Bu arada bölüğün karargâhı Kallipolis'te idari bir gelişme yaşanmış, bunu bildirmek için de Kallipolis'e sırayla 30 mil mesafedeki Megarision ve 60 mil mesafedeki Ainos'ta bulunan iki kuşatma grubuna, ayrıca yine buraya 24 mil mesafede yer alan Madytos'taki (Eceabat) kalede bulunan Ferran Eiximenis d'Arenós'a, atlı ulaklarla haber yollanmıştır. Haberi alan Berenguer d'Entença, kuşatmayı kaldırarak hemen Kallipolis'e dönerken, Ferran Eiximenis d'Arenós da Madytos'tan çıkıp gelmiştir. Bernat de Rocafort ise kuşatmayı kaldıramadığı için Kallipolis'ten bir grup kendisinin yanına gitmiştir ve mesele bu şekilde halledilmiştir. Muntaner, aynı yıl içerisinde öldürülecek Berenguer d'Entença'nın kuşatmasına dair yeni bir gelişmeden söz etmez. Nihayetinde, Kallipolis'in yer aldığı yarımada, çevre bölgelerle birlikte birkaç yıl boyunca bütünüyle yağmalayıp katliamlar yaparak tüketen Katalan Bölüğü, Kallipolis ve Madytos kalelerini, elinde tuttuğu diğer yerlerle birlikte yıkıp ateşe vererek 1308 itibarıyla bölgeyi terk etmiştir ve Thessaloniki'ye (Selanik) geçmiştir. Ayrıca Muntaner, Kallipolis yöresine dair bilgi verirken Saros Körfezi'nden Megarision'un adıyla (*golf del Megarix*) bahsetmektedir.⁴³

Bir Athos Dağı (Aynoroz) arşiv belgesinde Megisti Lavra Manastırı keşişleri imparatora, merhum dedesi ve amcasının izniyle Ainos, Kissos (Keşan) ve Megarision yakınlarında üç küçük manastıra (*monydrion*) sahip olduklarını bildirmektedirler. Ayrıca bu yörede, çeşitli bağışçılardan gelmiş birtakım mallara, tarlalara, bağlara ve evlere sahiptirler. Bunlardan biri de "Pakheia Kumsalı" (*Παχειά Κυσσάλη*) denen yerde bulunan, altı *modioi* (alan birimi) kadar üzüm bağdır. Tüm bu mallara yönelik, Ainos ve Kissos kentleri valilerinin, vergi memurlarının ve balıkçılık haklarından sorumlu görevlilerin herhangi bir talebine karşı, eski izne ve diğer tapu senetlerine uygun olarak, imparator tarafından daimî mülkiyet garantisi izin ve muafiyet verilmesini talep etmektedirler. İmparator da eski izin gereği, söz

⁴² Georgios Pakhymeres, *Relations Historiques*, C. 4, Kit. 10-13, yay. haz. Albert Failler (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, C. 24/4), Institut Français d'Études Byzantines, Paris 1999, s. 700-701.

⁴³ Ramon Muntaner, *Crònica d'en Ramon Muntaner*, yay. haz. José Coroleu, La Renaixensa, Barcelona 1886, s. 406-407, 439-445.

konusu küçük manastırların mülkiyet hakkının korunmasını ve bunları ilgilendiren tüm vergi yükümlülüklerinden muaf tutulmasını emretmiştir. Sahibi ve tarihi açıkça belirtilmediği için araştırmacılar arasında çokça tartışmaya konu olmuş belge bir ihtimal 14. yüzyıl ortalarına, III. Andronikos Palaiologos veya Matthaios Kantakouzenos dönemlerine tarihlense de daha yaygın kabul görmüş bir argüman, belgeyi VIII. Ioannes Palaiologos dönemi olmak üzere 1428'e (veya 1443'e) tarihlemektedir ki bu durumda da söz konusu merhum dede V. Ioannes, amca ise IV. Andronikos olmaktadır.⁴⁴ Belge, Ainos'tan Megarision'a uzanan sahilde 15. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla Bizans hâkimiyetini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Yine 15. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen İtalyan orijinli Parma-Magliabecchi portolanına göre, bir kez daha Ainos'la ilişkilendirilmiş Boztepe Burnu'ndan (*cauo di oneo*) Samothraki (Semadirek) Adası (*santo mandracho*), 20 mil uzaktadır. Aralarında dikkat edilmesi gereken bir sıklık vardır (Zürafa Kayalığı). Aynı burundan Saros Körfezi (*golfo di cardia*) ise doğu-kuzeydoğu arası 50 mildir ve bu körfezin dibinde bir liman bulunmaktadır. Söz konusu limanın işareti bir ada olup (Saros Adaları), derinlik ölçümü yapılarak ilerlenmelidir. Bu adadan, Çanakkale Boğazı'nın (*stretto della romanía*) burnu olan Tekke Burnu (*cauo della grecha*), güneybatı yönünde 50 mil mesafede kalmaktadır ve körfezin burnundaki sığlığa dikkat edilmelidir:⁴⁵

“... *Da cauo di oleo a cauo cioe alisola di santo mandracho 20 miglia e drento allisole di san mandracho ue una secha, fa buona guardia. Da cauo di oneo al golfo di cardia 50 miglia quarta di lenante ver greco, nel detto golfo a vn porto alla fine del golfo. La cognoscenza del detto porto e vna isola e vai col scandaglio. Dallisola de cardia al cauo della grecha che cauo del stretto della romanía 50 miglia per libeccio e guarti da vna secha che e insul cauo del golfo.*”

Dönemin entelektüellerinden Ioannes Kanavoutzes 1440 dolaylarında Trakya topraklarını tarif ederken Saros Körfezi'ni Melanos Körfezi olarak tanımlamış, halk tarafından Megarision Körfezi olarak da anılan buranın kıyıları geçildikten sonra Trakya sahilinin sırayla Ainos, Ainos'un çevresi, Maroneia ve Nestos Nehri'ne kadar devam ettiğini belirtmiştir: “... *καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦτον διέλθῃ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ κόλπου τοῦ Μέλανος, ὅντινα καλοῦσιν οἱ κοινοὶ κόλπον τοῦ Μαγαρισίου, καὶ τῆς Αἰνίου καὶ τὰ κύκλω τῆς Αἰνίου μέχρι Μαρωνίας καὶ ἐφεξῆς ἕως οὗ καταντήσῃ εἰς τὸν Νέσσον ποταμὸν, αὕτῃ ἡ περιγραφή καὶ ἡ γῆ πάσα λέγεται Θράκη*”.⁴⁶

Mikhael Kritovoulos, Ainos'un 1455-1456 kışında Osmanlılar tarafından fethini aktarırken Gelibolu'dan üç sıra kürekli toplam on gemiyle çıkan Yunus

⁴⁴ Paul Lemerle, André Guillou, Nicolas Svoronos, Denise Papachryssanthou (yay. haz.), *Actes de Lavra, 3, De 1329 à 1500*, P. Lethielleux, Paris 1979, s. 175-179 (no. 166).

⁴⁵ Konrad Kretschmer, *Die Italienischen Portolane des Mittelalters: Ein Beitrag zur Geschichte der Kartographie und Nautik*, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin 1909, s. 324-325.

⁴⁶ Ioannes Kanavoutzes, *Ioannis Canabutzae magistri ad principem Aeni et Samothracis in Dionysium Halicarnasensem commentarius*, yay. haz. Maximilian Lehnerdt, Leipzig, B.G. Teubner 1890, s. 41.

Bey'in, yarımadayı dolaştıktan sonra geceyi Melas Körfezi'nde (Saros) geçirdiğini ve Ainos'a yakın mesafedeki "Pakheia Sahili" adlı burunda demirlediğini aktarmaktadır (*ἀκρὰν Παχεῖαν ἀκτὴν λεγομένην μικρὸν ἀπὸ τέρω τῆς Αἰνῶν*).⁴⁷ 1490 basımı Bernardino Rizo da Novaria versiyonu yaygın bilinirliğe sahip, içerik itibarıyla kökeniyse 13. yüzyılın son çeyreğine dayanan portolanının, mevcuttaki en eskisi olan 14. yüzyıl kopyasının Trakya'nın Ege kıyılarında bahseden bölümünde, Saros Körfezi birtakım coğrafi özellikleriyle anılır. Buna göre, modern Aleksandroupolis'e (Dedeağaç) komşu Makri'nin 10 mil doğusunda kalan "*passi*" adlı burnun devamında, "*canti*" adlı körfezin (Enez Körfezi olmalıdır) içindeki Ainos'un burnu, kuzeydoğu-doğu arası 30 mildir. Ainos'tan körfezin en dip bölümü, kuzey-güney yönünde 20 mil mesafedir. Elverişli pek çok liman yerine sahip bu körfezin, Ainos'un burnundan 5 mil uzaklıktaki diğer bir burnu (Boztepe) geçildiğinde ise Megarision'un adıyla (*margarisi*) ifade edilmiş Saros Körfezi, dip kesimine kadar doğu yönünde 60 mil boyunca devam eder. Varılan bölgede, yine körfezin adıyla anılan iki adacıkla karşılaşılır (Saros Adaları'ndan Küçük Ada ve Büyük Ada):⁴⁸

"... *Passi*{:} *da matri al cauo de passi so(n) mija X p(er) leua(n)te. Enneo*{:} *da passi a cauo denneo ch(e) e cauo del gulfu de canti so(n) mija 30 int(ro) g(re)co e leua(n)te. Da cauo denneo | al fundo del gulfu de canti so(n) mija 20 p(er) t(re)mon(tana). Ite(m) i(n) quello gulfu son multi boni po(r)ti. Ite(m) del fu(n)do del gulfu a laltreo cauo so(n) mija 20 p(er) mezodi. Ite(m) da lu(i) cauo a lalto so(n) mija 5. Canti*{:} *da cauo de canti al fu(n)do del cauo de margarisi so(n) mija 60 p(er) leua(n)te la son 2 ysulete ch(e) a(n) nome malgarisi."*

Dimitrios Tagias'ın Venedik'te 16. yüzyılın ortalarında derlediği, lakin kökeni itibarıyla Rizo portolan grubundaki ifadeleri önemli ölçüde takip eden Yunanca portolanda da Saros Körfezi'ne dair bilgi bulmak mümkündür. Öyle ki, yine Makri'nin 10 mil doğusundaki burundan 20 mil güneye inildiğinde, ağız 5 mil genişliğe sahip ve Enez Körfezi olduğu anlaşılan "*Kanta*" adlı bir körfezin burnuna ulaşılır. Körfezin içinde, Hadrianoupolis (Edirne) kentine devam eden nehir (Meriç) yer almaktadır. Ainos kenti körfezdeki burnun üzerindeyken, güney tarafında kalan bir diğeri de yine aynı körfezin burnudur (Boztepe). Son burundan

⁴⁷ Mikhael Kritovoulos, "Critobulus, De Rebus Gestis Mechemetis II, Inde Ab Anno 1451 usque ad Annum 1467 p. Chr", yay. haz. Karl Wilhelm Ludwig Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, C. 5, S. 2, yay. haz. Victor Langlois, Paris, Ambroise Firmin-Didot 1872, s. 113.

⁴⁸ James Ford Bell Library, University of Minnesota. Ms. 1300 Po, fol. 50 v.-51 r.; Kretschmer, 1909, s. 515. Rizo portolan grubunun 13. yüzyıl kökenini güncel olarak Warner öne sürmüş, en erken 1275'e tarihlenmiştir, bkz. Thomas A. Warner, "The Compasso-Rizo Family of Portolans and the 13th Century Revolution in Navigation", *Society for the History of Discoveries: 60th Anniversary Conference*, 13-14 Kasım 2020, Sözlü Bildiri. Bu portolan grubunun tarihlenmesine yönelik ayrıca bkz. David Jacoby, "An Unpublished Medieval Portolan of the Mediterranean in Minneapolis", *Shipping, Trade and Crusade in the Medieval Mediterranean*, yay. haz. Ruthy Gertwagen, Elizabeth Jeffreys, Routledge, Londra ve New York 2012, s. 65-83. Söz konusu "*canti*" yer adı, günümüz Gala (Çeltik) Gölü güney kıyısındaki varlığı Geç Bizans Dönemi kaynaklarından bilinen Ntukenion köy yerleşmesiyle ilgili olabilir, bkz. Külzer, 2008, s. 550.

Megarision Körfezi (Saros), batı-doğu yönünde 60 mildir ve söz konusu yol gidilirken “Pasi Tzesar?” bulunur. Körfezin iç kesimlerinde, yine Megarision’un adıyla anılan iki ada vardır:⁴⁹

“... από τόν κάβο τῆς Μάκρης ὡς τόν κάβο δέ Πάσι, πουνέντη λεβάντη, ἐναί μύλλια δέκα. ἀπό τόν κάβο δέ Πάσι ὡς τόν ἄλλον κάβο τοῦ κόρφου, ὅστρια τρεμμοντάνα, ἐναί μύλλια κ'. ὁ κόρφος ἐναί πλατύς εἰς τήν μπούκα μύλλια πέντε. μέσα σέ τούτον τόν κόρφον ἐναί ἐνα ποτάμι καί ὑπάγει ὡς μέσα εἰς τήν χώρα τῆς Ἀντρανόπολις. ἡ Νένο ἐναί χώρα καί ἐναί ἀπάνω εἰς ἐνα κάβο εἰς τήν μερέαν τῆς ὁστρίας ὅπου ἐναί ὁ κάβος τοῦ κόρφου τοῦ Κάντα. ἀπ' αὐτόν τόν κάβο ὡς τόν κάβο τοῦ κόρφου τοῦ Μαγαρίσι, πουνέντη λεβάντη, ἐναί μύλλια ἐξήντα. καί πηγαίνοντας εἰς αὐτήν τήν στραταν εὐρίσκεις τό Πάσι Τζέσαρι. μέσα εἰς τόν κόρφον τούτον εἶναι δύο νησία καί διὰ τούτο τόν λέσιν ὁ κόρφος τοῦ Μαγαρίσι.”

1440 tarihli Giovanni da Uzzano portolanı, Maroneia’nın 40 mil kuzeydoğusundaki Kanta adlı limanın (Enez Körfezi) bir o kadar güneydoğusundaki Ainos’tan, 50 mil güneybatıdaki Sigeion’un (Kumkale) burnuna uzanan Kardias Körfezi’ni, ancak bu ana hatlarıyla vermektedir. Körfezin ağzında Imvros Adası (Gökçeada) vardır ki burası Abydos üzerinden anılan boğazın (Çanakale) da ağzıdır: “... da Morona al porto Cant à 40 miglia per greco verso levante; dal porto Cant ad Arna à 40 miglia per scilocco. Da Arna al capo della Siegna à 50 miglia per libeccio, e questo golfo è appellato golfo di Candia, e nella bocca di questo golfo à un’isola, che à nome Urbia, e à nome bocca di Ver”.⁵⁰ Anconalı kartograf Grazioso Benincasa’nın 1470 tarihli portolan haritasında, Ainos (enío) ve Boztepe Burnu’nun (ponta de enio) devamındaki Saros Körfezi kuzey sahili boyunca batıdan doğuya sırayla “paxi”, “cexari” ve “magarisi” yerleşmeleri yan yana görülür.⁵¹

Bir diğer portolan çalışması ortaya koymuş Piri Reis’in 1526 tarihli *Kitâb-ı Babriye’si*, diğer portolanları tamamlamaktadır. Buna göre, Limni Adası yönünden boğaza gelirken sert rüzgâr nedeniyle, “Magariz” olarak bahsedilmiş Saros Körfezi’ne girmek gerektiğinde, önce Gelibolu Yarımadası kıyısından tam kuzeye geçip, söz konusu Magariz’in kıyısındaki yar biçimli ve ada gibi görünen yere varılmalıdır. Bu coğrafi betimlemeler de Boztepe Burnu’na ve buradaki Göz Tepe eteklerindeki kumul uçurumlara karşılık gelmektedir. Burası sol tarafa alınıp kıyidan devam edildiğinde, yumru bir burunla karşılaşılır (İbrice Burnu). Sol tarafa alınarak burna yaklaşıncı, burada iki tarafı dağlık, içi ise düzlük tek yer olan İbrice Limanı görülür ve küçük gemiler için uygundur. Güneydoğuya dönük bu limana iç bölgelerden buğday getirilip gemilere yüklenir. Büyük gemiler ise körfezin içinde,

⁴⁹ Armand Delatte, *Les Portulans Grecs*, C. 1, Liège Faculté de Philosophie et Lettres & Librairie E. Droz, Liège 1947, s. 227-228.

⁵⁰ Giovanni da Uzzano, “Compasso: A mostrare a Navicare dall’uno stretto all’altro”, *Della decima e delle altre gravezze*, C. 4, Kit. 2, yay. haz. Giovanni Francesco Pagnini, Giuseppe Bouchard, Lizbon ve Lucca 1766, s. 224.

⁵¹ British Library, *Add. 31318-A* (1470), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/142>.

Bolayır'a ve adacıklara yakın Bakla Burnu'nun doğusuna demir atmalıdır ki olasılıkla önceki portolanlarda, körfezin dibindeki limandır.⁵²

“... İlimli Ceziresi cânibinden boğaza gelürken, kible-şuluk berk esüb boğaza koymayub zaruri Magariz Körfezi'ne varmak vâki' olursa, küçük gemiler İbrice Limanı'na varalar. Mezkûr limanun ameli budur kim, boğazdan açulan gemiler Ece Ovası kenarına yakın vardukdan sonra, rast yıldız üzerine yürüyüp Magariz kenarına geçeler. Mezkûr yolda Magariz kenarında adaya benzer bir sarı yar görünür. Ol yarı sol tarafa alub kenara yakın vardukdan sonra, önüne bir yumru burun gelür. Ol burunu sol tarafa alub, mezkûr buruna karîb varıcak zikr olan İbrice Limanı'nun ağzı ma'lûm olur. Alâmeti budur kim, ol liman içi alçak yirdür. Orada andan gayri alçak yir yokdur ve iki cânibi dağdır. Mezkûr yire karadan arabalar gelür. Buğday getirüb gemilere yüklenür. Mezbûr limanun ağzı şuluka karşudur. Iğnılar varmağa kabil yirdür. Amma barça ile bulunurlarsa, Bolayır altında Bakla Burnu'na varalar. Zîrâ barçaya Bakla Burnu kabildür. Karşusunda üç adacuklar vardır. Ol adacuklar eyü nişandur. Mezkûr Bakla Burnu da adaya benzer. Bir uzun burundur. Üzerinde ekin ekerler. Ol burunun gün doğusu tarafı eyü yatakdur.”

Ali Macar Reis'in 1567 tarihli haritasında “*Tunca Suyu*” (Meriç) ile “*Ece Ovası*” (Eceabat) arasında Saros Körfezi, “*Mageriz Körfezi*” olarak okunmaktadır.⁵³ 1570'lerdeki bir güncesinde Theodosios Zygomalas, Megarision denen bu körfezde birçok Hristiyan köyü bulunduğunu belirtmektedir: “... ἐστὶ κόρρος λεγόμενος τὸ Μεγαρίσιον, ὅπου χωρὶα πολλὰ χριστιανῶν”.⁵⁴ 17. yüzyılın sonunda tamamladığı coğrafi derlemesinde Mikhael Mitros (Meletios), Saros Körfezi'ne yönelik kullanılan isimleri Melas, Melanos, Kardianos, Megarision, Magarision ve Monasterion olarak belirtmektedir: “... οὗτος ὁ Μέλας Κόλπος ὅς τις καὶ Μελανός λέγεται, καὶ Καρδιανός, λέγεται καὶ Μεγαρίσιον, ἢ καὶ Μαγαρίσιον, ὅπου καὶ Μοναστήριον εἶναι”.⁵⁵

Tartışma ve Değerlendirme

“Tartışma ve Değerlendirme” başlığı altında toplanan bu iki alt başlıklı bölümde, çalışmanın çok katmanlı veri seti söz konusu iki ana ekseninde ele alınmaktadır. İlk olarak, yerleşimin tarihsel arka planı ile mekânsal örgütlenmesini belirleyen tarihî ve topoğrafik veriler değerlendirilmekte; ikinci aşamada ise bu çerçevenin maddi kültür ve yapı kalıntıları üzerinden nasıl somutlaştığı mimari ve

⁵² Pîrî Reis, *Kitâb-ı Babrîye*, C. 4, yay. haz. Ertuğrul Z. Ökte, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarih Araştırmaları Vakfı, Ankara 1988, s. 1769-1771.

⁵³ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, *Hazîne* 644, fol. 2v-3r (1567), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/1805>.

⁵⁴ Theodosios Zygomalas, “Notice Biographique sur Jean et Théodose Zygomalas”, yay. haz. Émile Legrand, *Recueil de textes et de traductions, publié par les professeurs de l'École des langues orientales vivantes*, C. 2, Imprimerie Nationale, Paris 1889, s. 190.

⁵⁵ Meletios, *Γεωγραφία παλαιά και νέα*, Nikolaos Glykys, Venedik 1728, s. 419.

arkeolojik veriler aracılığıyla tartışılmaktadır. Bu sıralama, analizin kronolojik ve mekânsal sürekliliğini korumayı amaçlamaktadır.

Tarihi ve Topoğrafik Veriler

Ramon Muntaner başta olmak üzere bazı kaynaklara başvurup Katalan Bölüğü'nün tarihçesini 17. yüzyılın başında derlemiş Francisco de Moncada, önceki bölümde alıntılanan bilgileri aktarmanın yanında, Kallipolis'te vuku bulan idari meseleden birkaç gün sonra, hâlâ kuşatma altındaki Bizanslıların tükendiklerinden, bu arada Berenguer d'Entença'nın da Megarision'u fethettiğinden söz etmektedir, zira kendisi haberi alınca yalnızca birkaç kişiyle Kallipolis'e dönmüştür. Moncada, daha sonra Katalanlar çekilirlerken tahrip ettikleri yerlerin arasında Megarision'u da saymaktadır.⁵⁶ Katalan Bölüğü'nün bizzat parçası olarak birincil tanık Ramon Muntaner'in kuşatmaya dair ifadeleri yeterince açık olsa da Megarision'un 1307-1308 dönemine dair sonradan Moncada kaynaklı bir belirsizlik oluşmuştur. Hâlbuki kendisinin başvurduğu diğer çağdaş kaynaklardan Georgios Pakhymeres, Nikeforos Gregoras, VI. Ioannes Kantakouzenos ve Bernat Desclot'un aktarımlarında da Megarision'un fethiyle ilgili bir ifade yoktur. Moncada'nın, çalışmalarında Katalan milliyetçisi ve yanlı bir tutum takınması, ayrıca birtakım ihtilaflar bulundurması nedeniyle Katalan Bölüğü'ne yönelik temel kaynak kabul edilmemesi gerektiği, akademik yazına girmiştir.⁵⁷ Moncada, bir ihtimal Pakhymeres'in tanıklığını üstünkörü yorumlamış ve Muntaner'in de hâlihazırda sözünü ettiği Megarision'u fethedildi zannetmiş olabilir. Katalanlar Megarision Kalesi'ne 1307'de saldırılar dahi idari bir mesele sonrası kaldırılan bu kuşatmanın başarılı olduğuna dair bir bilgi yoktur. Kumandanı Berenguer d'Entença da aynı yıl öldürülecektir. Pakhymeres'in de belirttiği üzere, Megarision saldırısında kayıplar veren Katalanlar, güvenlik amacıyla kalelere sığınan yerel Bizanslılardan arda kalan Meriç havzası savunmasız kırsalını yağmalamışlardır. Nitekim, Katalan Bölüğü'nün tarihçesini 16. yüzyılın sonlarında derlemiş bir diğer isim olan Jerónimo Zurita, 1307'deki tüm bu olayları aktarırken yalnızca Muntaner'in doğrudan tanıklığını baz almış ve Megarision'daki kuşatmanın netice itibarıyla kaldırıldığını ifade etmiştir (*se leuanto del cerco*).⁵⁸

Orta Çağ boyunca mil ölçüleri, Avrupa'nın farklı bölgelerindeki kullanımlarda çokça değişiklik göstermektedir. Bunun yanında, limanlar arasındaki rotaları da her defasında aynı uzunlukta ölçmek, deniz üzerinde yaşanabilecek güzergâh farklılıkları nedeniyle mümkün olmayabilir. Farklı portolanlardaki mil

⁵⁶ Francisco de Moncada, *Espedición de los Catalanes y Aragoneses contra Turcos y Griegos*, Biblioteca de la Instrucción Universal, Madrid 1860, s. 149-154, 160-162.

⁵⁷ Frances Hernandez, "The Turks with the Grand Catalan Company, 1305-1312", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Hümaniter Bilimler*, C. 2 (1974), s. 25-26; Yunus Doğan, *The transformation of an itinerant army: from the Catalan Company to the Catalan Duchy of Athens and Neopatra (1303-1388)*, Bilkent Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019, s. 17-18.

⁵⁸ Jerónimo Zurita, *Los cinco libros postreros de la primera parte de los anales de la Corona de Aragón*, C. 2, Colegio de San Vicente Ferrer, Zaragoza 1610, s. 11-12.

ifadelerini bir arada ele alarak günümüzdeki topoğrafya üzerinden hassas ölçüm ve tespit yapmak tek başına yetersizdir. Coğrafi betimlemeler, yönler ve yer adlarına en başta dikkat edilmeli ve bunların üzerine mil ifadeleri, oransal göstergeler olarak göz önüne alınmalıdır. Bu durumda, bazen Megarision'un üzerinden isimlendirilmiş Saros Körfezi'nin kimliği nettir ve adalar dahi Megarision'un adıyla anılabilmektedir. Körfezin kuzey kıyısının başlangıcında bir burun, devamında ise ikincil önemde iki liman yerleşmesi ve liman özelliği bulunmayan Megarision bulunmaktadır.

Kritovoulos'un aktarımı ve Athos Dağı arşiv belgesinden hareketle, Pakheia Kumsalı ya da Pakheia Sahılı'nın Burnu olarak belirtilen yer, konum itibarıyla Boztepe Burnu ile bu yeri boydan boya dolanan, günümüzde plajlar bölgesi kumluk kıyı hattıdır. Bazı portolanlarda anonim hâlde, Ainos'un kendisi veya körfezinin bir referans noktası, bazen de "*Paxi*" biçiminde geçmektedir.⁵⁹ Yunus Bey'in Ainos seferinde, bu yörenin belli bir bölümünün kışın dahi demirleyip geceyi geçirmeye müsait olduğu görülmektedir. 1780-1785 tarihli Fransız denizcilik haritaları da Saros Körfezi kuzey kıyısı boyunca demirlemeye uygun başlıca yerleri Boztepe Burnu'nun iç tarafı ve Mecidiye Köyü sahilindeki koy olarak göstermiştir.⁶⁰ Yine de kıyı morfolojisi, sediment hareketleri ve liman kullanımı yüzyıllar içinde belirli ölçüde değişiklikler gösterebileceği için, burada hassas bir noktasal tespitten ziyade mevki ölçeğinde bir denizsel elverişlilik devamlılığı anlaşılmaktadır. Rizo portolan grubundaki *Pas(s)i* ise Aleksandroupolis (Dedeağaç) civarına denk gelmektedir ki ya Boztepe Burnu'ndan farklı bir yerdir ya da bir ölçüm hatası olmuştur.

Yine Geç Orta Çağ portolanlarına göre burnun iç tarafında kalan körfezin nispeten düz kuzey kıyısı boyunca, batıda *Pachi*, *Paxi* ve benzeri, doğuda ise *Oxaro*, *Xesaro*, *Xexari* ve benzeri biçimlerde gösterilmiş, liman özellikli iki koy ve yer adı bulunmaktadır. Buralara yönelik de sırayla Yaylaköy ve Mecidiye köylerinin sahilinde bulunan koylar coğrafi açıdan en uygun eşleşmeyi ortaya koyarken, sırayla Yaylaköy Kalesi ve Mecidiye Kalesi'nin Geç Orta Çağ itibarıyla yukarıda ifade edilen isimlere karşılık geldiği anlaşılan mevkilerle ilişkili konumları, yörede makul gözükken bir olasılıklar zinciri sunmaktadır. Tagias portolanında, tam olarak Boztepe Burnu ile Bakla Burnu arasındaki rotada "*Pasi Tçesarı*" olarak—bir arada—belirtilen yer(ler) de aslında buralar olmalıdır. Dolayısıyla, Yaylaköy Kalesi'nin bulunduğu mevki dolaylarına denk gelen söz konusu yer isminin, esas olarak, körfezin kuzeyindeki burun ve kıyı hattıyla ilişkili Pakheia olduğunu düşünmek en makul ihtimaldir. Mecidiye Kalesi'nin yer aldığı mevki civarına denk gelen diğer

⁵⁹ Kretschmer, 1909, s. 639; Soustal, 1991, s. 384.

⁶⁰ BnF, *GE D-16648* (1780), <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8494366k>; BnF, *GE SH 18 PF 98 DIV 2 P 22* (1785), <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53100976g>.

ismin esasen ne olduğu henüz meçhul olup, çalışma kapsamında bir öneride bulunulacaktır (Şek. 7).⁶¹

Deniz rotaları bağlamında belirtilmediği üzere liman niteliği taşımayan fakat bölgesel önemi nedeniyle tüm körfeze ve buradaki adalara dahi ismini vermiş Megarision yerleşmesinin yeri, portolanlarda belirsizdir. Yine de Muntaner'in ifadeleri, bu kez karasal rotalar üzerinden önemli ipucu sunmaktadır. Eski yerleşim merkezleri arasındaki en kısa ve makul karasal güzergahlar baz alınırsa,⁶² günümüzde Gelibolu-Enez arası yaklaşık 115 km, Gelibolu-Eceabat arası ise 43 km'dir. Bu mesafeler için Muntaner sırayla 60 mil ve 24 mil ölçülerini kullanmıştır ki başvurduğu 1 mil bu durumda yaklaşık 1,8-1,9 km'ye karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, Gelibolu'dan 30 mil mesafede olduğunu ifade ettiği üzere yaklaşık 54-57 km uzaklıkta olması gereken Megarision Kalesi, Gökçetepe Kalesi ile çok büyük oranda uyum göstermektedir, zira Gelibolu-Gökçetepe Kalesi arası yaklaşık 56 km'dir. Akademik yazında genellikle Megarision olarak kabul görmüş Mecidiye Kalesi'ne sahilden bağlanan bir yol olmayıp, Gelibolu'ya karadan uzaklığı yaklaşık 74 km'dir. Bu durumda, eğer Megarision adlı yerleşme Mecidiye Kalesi'ne denk gelseydi, Muntaner'in 30 değil 40 mil dolaylarında bir uzaklıktan söz etmesi gerekirdi. Hâlbuki 30 mil ifadesine ek olarak, 60 mil uzaklıktaki Enez'in tam yarı yolunda şeklinde, söz konusu konumu daha da vurgulamaktadır. Eğer Muntaner'in 1 mil ifadesi yaklaşık 2,5 km'ye karşılık gelseydi, Megarision ile Mecidiye Kalesi eşleşmesinden söz edilebilirdi, fakat bu durumda diğer tüm uzaklıkların halihazırda ortaya koyduğu metrik tutarlılık bozulacaktır.

⁶¹ İbrice Limanı'nın hassas lokalizasyon tartışması ve yakın çevresiyle Osmanlı dönemi, gelecek bir çalışmada detaylı olarak incelenecektir.

⁶² Bkz. Külzer, 2008, Harita; Andreas Külzer, "The Byzantine Road system in Eastern Thrace: Some Remarks", *4th International Symposium on Thracian Studies, Byzantine Thrace, Evidence and Remains, Komotini, 18-22 April 2007, Proceedings*, yay. haz. Charalambos Bakirtzis, Nikos Zekos, Xenophon Moniaros, Adolf M. Hakkert, Amsterdam 2011, s. 190-196, 800.

Şekil 7: Saros Körfezi kuzey kıyılarının Geç Bizans Dönemi tarihsel topoğrafyasına yönelik yeni öneri.⁶³

Pîrî Reis'in Saros Körfezi'ni gösteren 1526 tarihli "*Magariş Denizi*" haritası ele alınırsa, körfezin dip bölümü sığlıktır ve burada Kavak Çayı ile mamur bir köy olan Kavakköy bulunmaktadır. Yine körfezin dibindeki büyük ada, Tavşan Adası'dır. Körfezin güneyinde, doğudan batıya Bakla Burnu, Bolayır Köyü, Keçi Dağı (Zordağ), meşhur Ece Ovası (Beşyol) ve demirlemeye elverişsiz bir yer olarak Ece Limanı (Anafartalar) gösterilmiştir. Körfezin kuzey kıyısına gelindiğinde batıdan doğuya, Enez'in adıyla bilinen tuzla (Kara Göl), Beyazıt Deresi (Sultaniçe), ismi belirtilmeyen harap bir kale, Abdi Deresi (Ova), İbrice Limanı, Magariz Kalesi ve Sazlıdere gösterilmiştir. Bunların haricinde, körfezin her iki kıyısına yönelik Rumeli ve merkezde Magariz Körfezi gösterimlerinde bulunulmuştur. Dahası, Pîrî Reis'in harap olarak belirttiği "*Magariş Kalesi*", Sazlıdere'nin batısı ve İbrice Limanı'nın doğusunda, tam olarak günümüz Gökçetepe Kalesi'ne denk gelmektedir. Haritadaki yerine bakılırsa, "*bu bir harap hisarlıktır*" denen diğer yer de açıkça Yaylaköy Kalesi'dir.⁶⁴ 16. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen ve anonim Lucca portolanı olarak bilinen Yunanca haritada da yine bir kale olarak gösterilmiş "*Magaris*" (*Μαγαρίσι*) nispeten doğuda ve körfezin kuzey kıyısındaki koylardan ötede, adacıklara yakın konumlanarak Pîrî Reis haritası ile örtüşmektedir. Kırmızı renkle yazılmıştır ve körfezin en önemli yerleşmesi olarak gözükmektedir.⁶⁵ Pîrî

⁶³ TKGM, Harita Genel Müdürlüğü Ortofoto, üzerine eklemelerle oluşturulmuştur.

⁶⁴ Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye, Denizçilik Kitabı*, C. 2, yay. haz. Yavuz Senemoglu, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1973, s. 341-342; Yasemin Nemlioglu Koca, "Coğrafyayı Okumak: Kitab-ı Bahriye Nüshaları Üzerine Sistematiik Bir Değerlendirme", *International Journal of Geography and Geography Education*, C. 42 (2020), s. 520. Daha önce belirtilen 1470 tarihli Grazioso Benincasa portolanı da bu açıdan tutarlıdır ve Megarision en doğudadır.

⁶⁵ George Tolias, *The Greek Portolan Charts 15th-17th Centuries*, Olkos, Atina 1999, s. 121.

Reis'in Kuzey Ege haritasının 1700 civarına tarihlenen bir kopyasında da “*Magariş*” adlı yer İbrice Limanı’nın yine bir hayli doğusunda, Saros Körfezi’nin dibine doğru konumlanmaktadır. Buranın yakını boyunca devam eden sahil, demirlemeye elverişsiz sığlıklar olarak vurgulanmıştır (Şek. 7).⁶⁶

1456 tarihli bir Osmanlı tahrir defterinde, Keşan’ın köyleri arasında “*Megariş*” de geçmekte olup, tımar adı altında kayıtlıdır. İsmen bugün Gökçetepe Köyü’ne karşılık gelen yerleşmenin Türk dönemine dair en eski veridir.⁶⁷ Pîrî Reis’in, Mecidiye Köyü sahilindeki demirlemeye uygun koydan ziyade yine bu yörede, fakat daha net olarak eski İbrice Köyü’nün yakınındaki günümüz İbrice Limanı’na denk gelen özellikli yeri tarif etmesi dikkat çekicidir ve hem Yaylaköy Kalesi’nin hem de Mecidiye Kalesi’nin artık terk edilip harabeye döndüğü Orta Çağ sonrası Türk dönemiyle ilintili yeni bir denizcilik kurgusunu akla getirmektedir. Esasında, yukarıda değinilen 18. yüzyıl Fransız denizcilik planlarında da mevcut “*Magaris*” köyü yine doğuda, günümüz Gökçetepe Köyü dolaylarındadır. Boztepe Burnu ise 15. yüzyıl ortası Bizans kaynaklarını teyit eder biçimde “*Paxi*” olarak geçmektedir. İbrice Limanı’nın 2,5 km kadar kuzeyinde, daha sonra terk edilecek eski İbrice Köyü görünmektedir.⁶⁸ 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarına tarihlenerek bölgeyi çeşitli ölçeklerde gösteren Osmanlı haritaları, söz konusu bilgileri teyit etmenin yanında biraz daha detaylandırmaktadır. Nihayetinde, 15. yüzyıldan itibaren hassas konum eşleşmesi sahada izi sürülmesi gereken ayrı bir bilimsel tartışma konusu olmakla birlikte, 18. yüzyıla beraber Magaris Köyü ile günümüz Gökçetepe Köyü arasında mevki ölçeğinde bir süreklilik görülmektedir. Buranın sahilinde, kalenin bulunduğu bölgede “*Aydonas Çiftliği*” bulunmaktadır. Daha sonra Mecidiye Köyü’nün kurulacağı mevki “*Baba Milos Çiftliği*” olarak geçmektedir ki bu kişi papaz olmalıdır. Sahildeki burun ve yakınındaki eski köyün ismi *Ürşebe*, *İrşebe* (İbrice) şeklinde farklılıklara sahiptir. Buranın biraz batısında, Tuzla Gölü’nün kuzeyinde, sembolle de işaretli bir tekke vardır. Sırayla Erikli, Koruklu ve Danişmend sonrası batıdaki günümüz Yaylaköy “*Lalaköy*” ve “*Lüleköy*” olarak geçmektedir.⁶⁹

Yukarıda ortaya konduğu üzere, 14. yüzyılın başından 20. yüzyıla kadar Megarision ve Gökçetepe ilgisinde tutarlı gözükten belli bir kaynak grubu verilerine karşın, çalışmalarında Külzer’in de esas aldığı 1906 ve 1940 tarihli, nispeten küçük

⁶⁶ Walters Art Museum, *Walters Ms. W.658, Book on navigation, Kitâb-i bahriye* (yak. 1700), fol. 44b, <https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~299973~90071749>.

⁶⁷ Sevgi Akın, *Osmanlı Klasik Döneminde Tekirdağ ve Keşan: 1456-1556*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2014, s. 75-77, 88.

⁶⁸ BnF, *GE D-16648* (1780), <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8494366k>; BnF, *GE SH 18 PF 98 DIV 2 P 22* (1785) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53100976g>.

⁶⁹ İBB Atatürk Kıtaphlığı (Ata), *Hrt_000947*, (t.y.); Ata, *Hrt_000986* (t.y.); Ata, *Hrt_000216* (1913), <https://ataturkkitaphligi.ibt.gov.tr/tr/Kitaplik/Koleksiyonlar>; BnF, *FRBNF44588525* (Institut français d’études anatoliennes, *KDDB31B1E0*) (1903), <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b101009296>.

ölçekli (1/200.000) Avusturya-Macaristan kökenli haritalarda, söz konusu gösterimler her nasılsa tuhaf bir şekilde farklılaşmış, “*Magaris*” adı İbrice Burnu’na kaydırılırken, Tuzla Gölü kıyısındaki “*tekké*” ise “*Tekijé*” olmuştur.⁷⁰ Bu nedenle, Megarision’un yeri bağlamında Gökçetepe Köyü ve İbrice Burnu arasında modern bir ikilik doğmuştur. Başta Külzer olmak üzere daha sonra gelen araştırmacılar da bir kale olduğu bilinen Megarision’un yerine yönelik, üzerinde hâlihazırda Mecidiye Kalesi bulunan burundan yana yanlışlıklardır. Hâlbuki bunların bilimsel dayanağı yoktur. Mecidiye Kalesi’ne yönelik Megarision yer eşleştirmesi, birtakım modern haritalar kaynaklı basit bir yanlışlıktan ibarettir. Mecidiye Kalesi’nin konumuna Geç Orta Çağ itibarıyla karşılık gelen *Oxaro*, *Xesaro*, *Xexari* ve benzeri yere dönülecek olunursa, Saros Körfezi’nin 17. yüzyıla kadar birçok farklı isimle anıldığına daha önce değinilmiş ve özellikle Meletios’un aktarımı üzerinden ortaya konmuştu. Bunu doğrular biçimde, diğer dönem kaynaklarında tüm bu isimlere ayrı ayrı ya da bir arada rastlanabilmektedir. Örneğin, Abraham Ortelius’un 1585 tarihli Trakya haritasında Saros Körfezi “*MELAS, id est NIGER SINVS. QVI ET CARDIANVS*” biçiminde, Melas ve Kardina üzerinden ifade edilirken, Giovanni Giacomo de Rossi’nin 1685 tarihli Ege Denizi haritasında bu kez “*Golfo d’Eno, ouero Golfo di Caridia o di Magariso*” olarak Ainos, Kardina ve Megarision üzerinden belirtilmiştir.⁷¹ Saros Körfezi’nin günümüzdeki isminin (Yunanca: *Κόλπος Ξηρός / Kolpos Xirou*) kökeni belirsizdir. Umar’ın aktarımında Orta Çağ’dan itibaren, körfeze dökülen Melas’ın (Kavak Çayı) yazın kuruduğunu ifade eden ve Yunanca “kuru” anlamına gelen “*xeros*”tan bozma olduğu sanılmaktadır (e: *ξηρός*, d: *ξηρᾶ*, n: *ξηρόν*).⁷² Bu isme açıkça körfez ilgisinde rastlayabildiğim en eski kaynak, aslında epey yeni sayılabilecek, Jacques Nicolas Bellin’in 1738 tarihli çalışması oldu (*Golfe de Saros*). Haritada, Gelibolu Yarımadası ve Saros Körfezi boyunca, konumları çok muntazam gözükmeyen yerleşmelerden biri de körfezin dip bölgesindeki “*Saros*” adlı meçhul yerdir.⁷³ Joseph Roux’un 1764 tarihli haritasında ise aynı “*Saros*” bu kez körfezin kuzey kıyısındadır.⁷⁴ Her hâlükârda 19. yüzyıl itibarıyla, Osmanlı

⁷⁰ GKM - Generalkarte von Mitteleuropa, 44-41 *Dimotika* (*Didymoteicho*) (1906), <https://www.landkartenarchiv.de/gkm.php?q=44-41>; 44-41 *Dimotika* (*Didymoteicho*) (1940), https://www.landkartenarchiv.de/gkm.php?q=dimotika_1940_44_41.

⁷¹ David Rumsey Historical Map Collection (DRHMC), 10001.403 (xxviii), 403 (1585), <https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~275867~90048687>; DRHMC, 11438.146, 166, 146 (1685), <https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~290632~90062257>.

⁷² Bilge Umar, *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993, s. 710. Melas’ın yazın kuruyup kışın dolup taşmasına dair Niketas Khoniates’in 12. yüzyıl aktarımı için bkz. Niketas Khoniates, *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, yay. haz. Harry J. Magoulas, Wayne State University, Detroit 1984, s. 37-38.

⁷³ Jacques Nicolas Bellin, *Observations sur la construction de la carte de l’archipel, Dressée au dépôt des Plans & Journaux de la Marine, pour servir aux Vaisseaux du Roi; par ordre de M. le Comte de Maurepas*, b.y., Paris 1738, s. 7; DRHMC, 12059.061, 48, 61 (1738), <https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~284120~90056627>.

⁷⁴ DRHMC, 2936.012, XII, 13 (1764),

haritalarının körfezi hâlâ Megarision üzerinden adlandırdığı bir dönemde, özellikle de Batı Avrupa kartografik kaynaklarında körfez artık “*Saros*” / “*Xeros*”, adaları da yine “*Saros*” ya da “*Xeronis*” olarak anılacaktır ki günümüze de bu şekilde gelecektir.⁷⁵ Mevcut kaynaklarda 18. yüzyılın ilk yarısından daha önceye gitmeyen, ne olduğu tam olarak izah edilememiş ve nereden geldiği ortaya konamamış olsa da muhtemel bir Orta Çağ kökeni öne sürülmüş *Saros* / *Xeros* (Kseros) isminin, Geç Orta Çağ itibarıyla Mecidiye Kalesi'ne denk gelen ve portolanlarda *Oxaro*, *Xexaro* ve *Xexari* gibi rastlanabilen yer isimlerine olan benzerliği dikkat çekici olduğu kadar düşündürücüdür. Geç Orta Çağ'da Mecidiye Kalesi'nin yöresine denk gelen, yukarıda ifade edilen bu yerleşme, bir ihtimal Saros Körfezi'ne bu en geç ve güncel ismini veren yerdir. Görüldüğü kadarıyla, Bellin'in 18. yüzyıldaki çalışmasından sonra yaygınlaşmıştır. Körfeze ve adalara yönelik, bu dönemden daha eski bir kullanımına rastlayamadım.

Ioannes Tzetzes, *kokkiarios* olarak atanan eski öğrencisi Aleksios'a 1143'te yazdığı tebrik mektubunda, bir vergi tahsildarı pozisyonu için Leon'a referans olurken, “*Kseros*” (Ξηρός) adlı bir köyün Apros dolaylarında bulunduğu bahsetmektedir: “... ὡς κατὰ τὸν Ἀπρων ἡμάς ἐν τοῖς σοῖς ὑποτελέσων ἐρύρῃσας ἐν τῷ Ξηρῷ καλουμένῳ χωρίῳ”.⁷⁶ Bizans Dönemi boyunca Trakya'nın ana vilayet merkezlerinden Apros / Aproi'nin Malkara köyleri Kermeyan, Yörük ve Ahievren civarında olduğu kabul görmüştür.⁷⁷ Tam olarak nerede bulunduğu henüz ortaya konamamış köyün ise Mecidiye Kalesi (ve Saros Körfezi) ilgisindeki yer olduğu düşünülebilir. Eğer öyleyse, ikisinin arası yaklaşık 70 km olmaktadır ve ilk bakışta çok yakın bir mesafe gibi gözükmemektedir. Yine de Tzetzes'in ifadesi mutlak yakınlıktan ziyade bağlı yakınlık içerdiği üzere, örneğin, Konstantinopolis tarafından yaklaşılrken tercih edilebilecek bir kırsal rotada, Apros'un son vilayet merkezi olması; ayrıca idari olarak o bölgeyi de kapsamı mümkündür. Bu durumda, ötesinde yer alan ve sorumluluk sahasındaki bir köye referans teşkil edecektir.

Mimari ve Arkeolojik Veriler

Mimari ve arkeolojik verilerin aşağıda sunulduğu üzere daha sağlıklı değerlendirilmesi için, Bizans tahkimat mimarisinin dönemsel teknik özelliklerine

<https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~35694~1200698>.

⁷⁵ DRHMC, 12432.010, 6 sheets, 10 (1855),

<https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~325349~90094299>;

DRHMC, 12240.066, 51-54, 66 (1895),

<https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~319965~90088893>.

⁷⁶ Ioannes Tzetzes, *Ioannis Tzetzae, Epistulae*, yay. haz. Pietro Luigi M. Leone, B.G. Teubner, Leipzig 1972, s. 47. Söz konusu mektuba dair bkz. Panagiotis Agapitos, “John Tzetzes and the blemish examiners: a Byzantine teacher on schedography, everyday language and writerly disposition”, *Medioevo Greco*, C. 17 (2017), s. 1-57. Yeri belirsiz Kseros / Kseron için ayrıca bkz. Külzer, 2008, s. 692.

⁷⁷ Külzer, 2008, s. 255-259.

ve savunma stratejilerindeki genel eğilimlere kısaca değinmek, incelenen yapıların kronolojik ve tipolojik çerçevesini daha temkinli biçimde tartışmaya imkân tanımaktadır. Bu kısa bağlam, doğrudan karşılaştırma önermekten ziyade, gözlemlenen mimari unsurların hangi tarihsel olasılıklar içinde ele alınabileceğini göstermek amacıyla eklenmiştir.

Geç Antik Çağ'da özellikle 6. yüzyıla kadar Bizans tahkimatları, düzenli plan anlayışı, özenli taş işçiliği ve tuğla kuşaklı duvar teknikleriyle, imparatorluğun yüksek maddi ve örgütsel kapasitesini yansıtan gelişkin savunma yapıları olarak öne çıkar. Kent surlarından bölgesel savunma hatlarına ve sınır karakollarına uzanan bu sistem, masif kuleler ve çok katmanlı savunma kurgusuyla karakterize edilir.⁷⁸ 7.-8. yüzyıllarda Bizans tahkimatları, sınırların zayıflamasıyla birlikte, kalıcı kent savunmalarından ziyade arazi avantajlarını kullanan, hızlı ve çoğu zaman geçici nitelikteki surlu geri çekilme noktalarına ve küçük kalelere yönelmiştir. Bu dönemde bol harçlı moloz ve devşirme malzeme kullanımı yaygınlaşırken, savunma kurgusu topografyaya uyumlu, kulelerle denetlenen doğrusal hatlar etrafında şekillenmiştir.⁷⁹ 9. yüzyılda Bizans tahkimat politikası, savunmadan yeniden

⁷⁸ Örneğin cephelerde, görece büyük boyutlarda ve aynı türden taşlar, tanımlı dörtgen biçimlerde işlenerek nispeten dar derzli ve yatayda düzenli sıralarda kullanılmıştır. Tanımlı açılarla kesişen düz hatlı duvar sıralarına sahip, düzenli olarak ifade edilebilecek yerleşim planları dikkat çekmektedir. Bunlar bir yandan kentleri çevrelerken kimi zaman ön surlar ve hendeklere sahipti. Bazıları son direnç noktası maksadıyla küçük iç kaleler bulundurmaktaydı. Ayrıca, Anastasios Surlu gibi bölgesel ölçekteki savunma hatları ile geniş imparatorluğun sınır bölgelerinde küçük karakol niteliğinde, daha az gösterişli kaleler mevcuttu. Masif, sık aralıklı dizilmiş ve yüksek kuleler, çapraz ateş sağlamaktaydı. İmparatorluğun 5.-6. yüzyıllara kadar sahip olduğu geniş maddi imkanları ve iş gücünü yansıtan, mimari ve stratejik yönden gelişmiş askeri yapıları. Bu dönemde Balkanlar'da ve Ege kıyılarında yaygın duvar stillerinden biri, yapısal bağlantı görevi gören tuğladan geniş bantlarla kesişen moloz çekirdek ve kesme taştan cepheydi. Tuğlalar, kemerli bölümler başta olmak üzere sıkıca kullanılmaktaydı. Bkz. Denys Pringle, *The Defence of Byzantine Africa from Justinian to the Arab Conquest: An Account of the military history and archaeology of the African provinces in the sixth and seventh centuries*, BAR, Oxford 1981, s. 131-166; James Crow, "Fortifications and the Late Roman East: From Urban Walls to Long Walls", *War and Warfare in Late Antiquity*, yay. haz. Alexander Sarantis, Neil Christie, Brill, Leiden 2013, s. 397-432; Nikos D. Kontogiannis, *Byzantine Fortifications: Protecting the Roman Empire in the East*, Pen & Sword, Philadelphia 2022, s. 74-75.

⁷⁹ Ciddi nüfus barındırsa da kalıcı konaklamaya elverişsiz surlu geri çekilme noktaları, ovalardaki kentlere bakan tepelerde epey özensiz işçiliklerle meydana getirilmiştir. Bol harçlı moloz ve kuru duvar tekniği yaygındır. Arap akınlarının hedefindeki Anadolu iç kesimlerinde ve Slav tehdidi altındaki Balkan topraklarında örnekleri mevcuttur. Benzer kurgular, askeri seferlerde toplanma noktaları olarak da kullanılmıştır. Daha iç bölgelerdeki belli başlı vilayet merkezlerinin kent surları güçlendirilirken, diğer yandan kentlerin doğal halde korunan daha küçük ve stratejik bölümlerine odaklanan, güçlü sur ve kulelerle yoğun tahkim edilmiş kaleler inşa edilmiştir. Cephelerin neredeyse tamamı iri ve anıtsal devşirme malzemelerle, dekoratif özen gözetilerek düzenli taş sıralarıyla yapılmıştır. Bizans'ta Orta Çağ etkilerini iyiden iyiye yansıtan bu yapılar 7.-8. yüzyıllara tarihlenmektedir. Bu dönemle birlikte surlar, arazi avantajlarını gözeterek yüksekçe yerlerde doğal konturları takip ederken hem araziye uygun hem de etkin savunma sunacak kompleksler için, kulelerin kontrol ettiği doğrusal hatlar gibi düzenli planlar yine de tercih edilmeye çalışılmıştır.

örgütlenmeye ve denge kurmaya yönelmiş; kentleri bütünüyle çevreleyen surlardan ziyade, imparatorluk otoritesini tesis etmeyi amaçlayan küçülmüş kaleler ve bölgesel merkezler ön plana çıkmıştır. Bu dönemde Anadolu içlerinde devşirme malzemeli, geniş tuğla kuşaklı kaleler yaygınlaşırken, Balkanlar ve Ege'de savunma düzeni kara hâkimiyeti, kıyı üsleri ve Arap deniz akınlarına karşı geliştirilen donanma odaklı stratejilerle şekillenmiştir.⁸⁰

10.-11. yüzyıllarda Bizans tahkimatı, sayıca sınırlı, çoğunlukla sınır hatları ve ordu güzergâhları üzerinde konumlanan küçük ölçekli ileri karakollar ve askeri kamplarla temsil edilir. Bol harçlı, kaba taş örgülü ve devşirme malzemeye dayalı bu yapılar, özellikle 11. yüzyıl sonundan itibaren Komnenoslar Dönemi'nde, 1071 sonrası Anadolu'daki acil savunma ihtiyacına yanıt veren, hızlı ve düşük nitelikli inşa pratiklerini yansıtır.⁸¹ Komnenoslar Dönemi'nde Bizans tahkimatlarında,

Bkz. Clive Foss, David Winfield, *Byzantine Fortifications: An Introduction*, University of South Africa, Pretoria 1986, s. 131-142; Kontogiannis, 2022, s. 147-148.

⁸⁰ Bu yüzyılda, sistematik bir tahkimat stratejisine ait gibi görünen inşa programı Konstantinopolis'te başlamış, sonra imparatorluğun ana kentlerinde bölgesel merkezler oluşturulmuştur. Belirgin bir tehlike olmadığından, kentleri çevrelemekten ziyade küçülmüş kalelerle buralarda istikrar sağlamak ve iç savaflara karşı imparatorluk otoritesini yeniden tesis etmek amaçlanmıştır. Anadolu'nun iç kesimlerindeki vilayet merkezlerinin kalelerinde yine bol devşirme malzemeden, lakin daha az özenli ve kabaca düzgün taş sıraları ile tuğladan geniş kuşaklar yaygındır. Balkanlar'da ve Ege'de nispeten az sayıda tahkimat bu döneme atfedilmiş olsa da son araştırmalarla artmaktadır. Balkanlar'da savunma, Bizans'ın buradaki vilayetlerin kontrolünü kaybetmesi veya elinde tutması ile anakarada hakimiyeti ne şekilde yeniden kazandığı ile ilintilidir. 7.-9. yüzyıllardan anakara örnekleri ya küçülmüş yerleşmeleri koruyan tahkimatlardır ya da çoğu zaman kıyı şeridinde askeri üslerdir. Bunlar da imparatorluk filoları için donanma istasyonu rolü oynamış olmalıydı. Ege kıyılarında ise savunma, 9. yüzyılın başlarında Giriş'in fethi sonrasında artan Arap deniz akınlarına odaklanmıştır. Adalarda, yerel başkentler olan şehir merkezleri bu dönemle beraber tahkim edilmeye başlanmıştır. Bkz. Foss - Winfield, 1986, s. 142-145; Kontogiannis, 2022, s. 91-92.

⁸¹ Dönemin kaleleri ancak Bulgarlara karşı seferlerde, sınırlara giden ordu yollarında ileri karakollar veya küçük askeri kamplardır. Her halükârda alçak tepelere kurulu, topoğrafik avantaj gözetip çevreye bakış sunan tahkimatlardır. Ayrıca, Makedonya bölgesindeki kentler güçlendirilmiştir. Sınırdaki ve kırsaldaki örnekler, bol harçlı duvarlarla inşa edilmiştir. Cephe ve çekirdeğin arasında ayırım yoktur. Kabaca yontulmuş taşlar yatay sıralara yerleştirilirken belirgin bir incelik gözetilmemiştir. Köşelerde ve açıklıklarda daha iyi işlenmiş taşlar kullanılmıştır. 10. yüzyıl sonundan itibaren rastlanan, kale inşasına yönelik yerel halkta bir tür zorunlu angarya olan *kastrokistia* bu dönemde yürürlüktedir. Komnenoslar Dönemi'nin 11. yüzyılın sonu ile 12. yüzyılın hemen başlarına tarihlenen erken örneklerinde kaleler yine civarda hazır bulunan devşirme malzemelerle, neredeyse hiç estetik nitelik taşımadan alelacele inşa edilmiştir. Taş sıraları oldukça düzensizdir ve tuğla malzemeye pek rastlanmaz. Bunların sebebi, 1071 sonrası Türk akınlarında kaybedilen Anadolu'da ihtiyaç duyulan kaleleri bir an önce meydana getirmektir. Batı Anadolu'da yoğunlaşan bu yapılara köprübaşı biçiminde kıyılarda da rastlanmaktadır. Devşirme bloklar ile karışık molozların özensiz kullanımı sonucu tanımlı bir teknik ortaya koymayan inşalar görülmektedir. Bkz. Foss - Winfield, 1986, s. 102, 145; Kontogiannis, 2022, s. 119, 149. Ayrıca bkz. Franz Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges*, Bisher F. Bruckmann, Münih 1948, s. 28-31; Spyros Troianos, "Καστροκιστία. Einige Bemerkungen über die finanziellen Grundlagen des Festungsbaues in byzantinischen Reich", *Boğaziçi*, C. 1 (1969), s. 39-57; Humberto Cesar Hugo Deluigi, *Winter in the Land of Rûm: Komnenian Defenses Against the Turks in Western Anatolia*,

özellikle Batı Anadolu’da, tuğla çerçeveli duvar tekniği (*cloisonné*) ve taş-tuğla ardışıklığı belirginleşmiş; bu mimari dil, Türk akınlarına karşı geliştirilen Neokastra programı kapsamında inşa edilen kırsal kalelerde yaygın biçimde uygulanmıştır. Ancak söz konusu teknik, her örnekte tam ve düzenli bir şema sunmaktan ziyade, topoğrafik ve pratik koşullara bağlı olarak değişken ve kısmen dekoratif biçimlerde karşımıza çıkar.⁸²

1204 sonrası ile Bizans’ın 15. yüzyıldaki çözülüşü arasındaki dönemde tahkimat pratiği, merkezî bir imparatorluk stratejisinden ziyade, siyasal parçalanma ve yerel aktörlerin güvenlik ihtiyaçları tarafından belirlenmiştir. Bu süreçte Anadolu ve Balkanlar’daki savunma öncelikleri farklılaşmış; 1261 sonrası Balkanlar’a yönelen Bizans politikaları Anadolu’nun giderek savunmasız kalmasına ve Türk beylikleri ile Osmanlı ilerleyişine açık hâle gelmesine yol açmıştır.⁸³ 13.-15. yüzyıllarda Bizans

Bilkent Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s. 54-56, 61-62; Mercan Yavuzatmaca, *A Study on the Building Techniques and Materials in the Late Antique and Byzantine Fortifications in Anatolia: Angyra and Nicaea*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016, s. 60-61.

⁸² *Cloisonné*, Orta Bizans Dönemi’nin 12. yüzyıl sonuna kadar süren bu evresindeki kalelerde sıkça kullanılmıştır. Genellikle Türk akınlarına karşı Batı Anadolu’daki vilayetlerde inşa edilmiş örneklerde, bol harçla bir araya getirilmiş kaba yontu moloz taşlar ve devşirme blokların kendi içinde dönüşümlü halde ardışık ve düzenli sıraları, tuğladan kuşaklarla ayrılmıştır. Derzlerde sıkça rastlanan dikey tuğlalar, çerçeveleri oluşturmaktadır. Bu ayırt edici uygulamaya her zaman rastlanmasa dahi duvar tekniği genellikle yukarıdaki gibidir. Aynı dönemdeki Neokastra inşa programı ile, Türk tehdidi altındaki kırsal bölgelerde, korunaklı tepelere yeni kaleler yapılmıştır. Örneklerin yine taş ve tuğla sıralarına sahip surlarında, her zaman nizami çerçeveler oluşturulmasa dahi dikey tuğlalar, cephelere kısmen dekoratif görünüm kazandırmıştır. Ahşaptan hatullar, taşkın derzler ve gizli tuğla tekniği bu dönemde yaygındır. Komnenoslar kalelerinin Batı Anadolu geneline yoğunlaştığını söylemek mümkündür, zira Balkanlar nispeten güvenlidir. Bkz. Foss - Winfield, 1986, s. 145-147, 150, 163-164; Deluigi, 2015, s. 67-72, 76-86, 94-99. Ayrıca bkz. Emine Tok, “On İkinci ve On Üçüncü Yüzyılların Sosyopolitik Ortamında Yeşeren Bir Savunma Ağ: Neokastra”, *1. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu: Bildiriler*, yay. haz. Ayla Ödekan, Engin Akyürek, Nevra Necipoğlu, VEKAM, İstanbul 2010, s. 303-311; Bilge Bahar, *İzmit Körfezi Bizans Dönemi Savunma Yapıları Bağlamında Gebze, Eskişehir Kalesi, Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2013, s. 94; James Crow, “Fortifications”, *The Archaeology of Byzantine Anatolia, From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, yay. haz. Philipp Niewöhner, Oxford University Press, Oxford 2017, s. 102.

⁸³ Bu dönemde düzenli ve güvenli bir sınır hattı yokken iç güvenlik de bir meseledir, zira isyanlar, iç çatışmalar ve farklı ideolojiler hemen her zaman mevcuttur. Bu yüzyıllarda devlet kavramı adeta küçük şehir devletleri misali derebeyleri, nüfuzlu kent sakinleri ve manastır kurumlarına indirgenmiştir. Birbirine bağımlı bu oluşumlar, ancak kendilerini koruyacak kadar güçlü ve bağımsızdır. Yalnızca imparatorluk tarafından finanse edilen tahkimatlar neredeyse yoktur. Kuzeybatı Anadolu’da, başkenti Nikaia’nın (İznik) adıyla bilinip Laskaris hanedanı tarafından yönetilmiş devlet, 13. yüzyılın ilk yarısında Batı Anadolu’ya yayılmış ve sonra Bulgarlarla müttefik olarak Balkanlar’a doğru genişlemiştir. Nihayet 1261’de Konstantinopolis’i yeniden fethetmiş ve yeniden kurulan Bizans İmparatorluğu hükümdarlarının mensubu oldukları Palaiologos hanedanı ile özdeşleşmiş Geç Bizans Dönemi başlamıştır. Balkanlar’da Bizans’ın 1261 sonrası yayılmacı stratejisi, yakın düşman beldediği bölgesel güçlerle yoğun çatışmaya neden olmuştur. Buralara yoğunlaşan kaynaklar sonucu savunması ihmal edilen Anadolu, Türk beylikleri tarafından

dünyasında tahkimat inşası, sayıca artmasına rağmen çoğunlukla küçük ölçekli, yerel aktörlerin inisiyatifine dayanan ve hızlı inşa pratikleriyle şekillenen yapılarla temsil edilir. Bölgesel savunma öncelikleri doğrultusunda Anadolu ve Balkanlar'da farklılaşan bu kaleler, stratejik geçitler, kırsal yerleşmeler ve surlu kent çekirdekleri etrafında konumlanırken, mimari dilde sade taş örgüsü baskın olmakla birlikte, belirli merkezlerde sınırlı ölçüde dekoratif tuğla uygulamaları da sürdürülmüştür.⁸⁴

Özetle, tüm Bizans tahkimatlarında belirleyici olmuş iki durum öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, dönemsel konjonktür sonucu düşman tehdidi altında olan, yüzyıllar boyunca da sürekli değişiklik göstermiş bölgeler ile söz konusu düşmandan beklenen saldırının türüdür. Diğeri ise imparatorluğun maddi olanakları ve dönemsel savaş stratejileri ile paralel hâlde yine farklılaşan mimari özellikler ve arazide yer seçimidir.

Mevcut mimari özellikleri üzerinden tamamı çok genel bir ifadeyle Orta Çağ'ın sonlarına tarihlenmiş Yaylaköy, Mecidiye ve Gökçetepe kalelerinden ilk olarak Yaylaköy Kalesi, Bizans tahkimat mimarisi doğrultusunda ele alınırsa, tarihsel dönemi bakımından henüz kesinlik taşımamakla birlikte bazı ipuçları sunmaktadır. Genel mimarisi itibarıyla tek bir ana inşa evresi ortaya koyan kalenin duvar işçiliği Orta-Geç Bizans, nispeten büyük ölçülü ve muntazam kareye yakın planı ise Geç Antik Dönem bağlamında tarihlenen örnekleri akla getirerek, net bir durum ortaya koymamaktadır. Sahilde, doğal savunma avantajı ikinci planda bir düzlükte bulunan kalenin aktif denizsel kimliği, cüretkâr pozisyonu ve denize yönelen burçları dikkat çekicidir. Bu konumda, tekil kaleden ziyade sur gerektirecek büyüklükte bir yerleşme merkezi yazılı kaynaklar yoluyla henüz bilinmemektedir.

baskınlar görüp Osmanlılar tarafından ele geçirilmiştir. Bkz. Kontogiannis, 2022, s. 157-158, 163-164.

⁸⁴ 1300 civarında tahkimat inşası adeta zirvede olsa da yeni yapılar nihayetinde küçüktür. Nüfuzlu yerel aktörlerin inşa ettiği izole kulelerden iddialı kalelere kadar çeşitlilik zengindir. Anadolu'da 13. yüzyıl, kale inşasının yaratıcı ve etkin dönemlerindendir, çünkü Laskarisler yeni bölgelerini korumayı amaçlamıştır. Palaiologoslar ise en başta Balkanlar'ı korumaya çalışmıştır. 14. yüzyılın başında Makedonya, Selanik çevresi ve Meriç havzası kalelerle tahkim edilmiştir. Balkanlar'daki başlıca kentlerde, eski surlara yapılan onarımlar yanında yüksek ve güvenli yerlere eklenen müstakil hisarlar dış saldırılar ve iç huzursuzluğa karşı asgari güçle korunabilen sığınaklardır. Diğer bir grup, müstahkem kırsal yerleşmelerdir. Birçok köy güvenlik amacıyla bu tür bir kalenin yakınında kurulmuş veya civarına taşınmıştır. Bölgesel merkezler olan surlu şehirler ana odak iken, dağıtıcı strateji gibi stratejik yerleri kontrol eden izole tepelere küçük boyutlu, güvenlik için bölmelere ayrılmış ve sabit bir garnizon tarafından korunan kaleler inşa edilmiştir. 13.-15. yüzyıllarda hem Anadolu'da hem de Balkanlar'da basit ve hızlı yöntemlerle tahkimat inşa etme eğilimi vardır. Cepheler kabaca yontulmuş, düzensiz sıralı taşlar ile yatay derzlerde çok daha küçük, biçimsiz taşlar ve tuğla kırıklarıyla oluşturulmuştur. Tuğlalar tek sıra ya da geniş bantlar halinde taşların arasına yerleştirilmiştir. Cephelerin belirgin bölümlerinde gizli tuğla tekniği, kasetleme ve tamamı tuğla duvar işçilikli istisnai dekoratif örnekler, dönemin başlıca kentlerinde iken, tuğladan geometrik biçimli desenler, yazıtlar ve haçlar yine kent kapılarında ve kulelerde yer yer kullanılmıştır. Bkz. Kontogiannis, 2022, s. 165-166, 186, 207.

Bu denli kayda değer bir yerleşkeye, söz konusu konumda, hangi dönemde ve niçin gereksinim duyulmuş olunabilir?

Bizans'ta Karanlık Çağlar itibarıyla bölgede belirgin bir tehdit mevcut değilken, örneğin 6. yüzyıl boyunca, Agathias'a göre 558-559'da Kutrigurlar, Iohannes Biclaensis'e göre de 575-580 dolaylarında Avarlar hem karadan hem de denizden saldırılarla askerî tehditler oluşturmurlar.⁸⁵ Yine 6. yüzyıl boyunca, Trakya genelinde yukarıdaki gibi ciddi güvenlik sorunları nedeniyle I. Ioustinianos'un burada 200'e yakın kale inşa ettirdiğini Prokopios aktarmakla birlikte, söz konusu yapıların pek çoğunun yeri günümüzde belli değildir, ancak aralarından yalnızca Lydikai ve Elaiai adlı olanlar, çalışma ilgisindeki yöreyi kapsayan, dönemin Avrupa vilayetindedir.⁸⁶ Bölgenin güvenliği 9. yüzyıldan itibaren önce ana karada Bulgarlar, daha sonra da denizde Arap akınları nedeniyle bir kez daha tehlikededir. Krum önderliğindeki Bulgar güçleri 9. yüzyılın başlarında tüm Makedonya ve Trakya'yı işgal ederken 813'te Hadrianoupolis'i (Edirne) fethetmiş, Konstantinopolis için ciddi tehdit oluşturmuştur.⁸⁷ İşgalde, Gelibolu Yarımadası'ndan Ainos'a (Enez) kadar Saros Körfezi'nin tüm kıyı şeridi boyunca yer alan kentler bir hayli zarar görmüştür.⁸⁸ Devamında Girit Emirliği (824-961) döneminde 829'da Bizans donanması Taşoz açıklarında ağır bir yenilgiye uğramıştır ve artık Ege Denizi'nin hemen her yeri Arap tehdidi altındadır. Aynı esnada Kikladlar başta olmak üzere adalar ve ana karadaki sahil kentleri düzenli olarak talan edilmekte, ortaya çıkan durum da kıyılarda metruklaşmaya neden olmaktadır. Bu dönemde, 867'de Midilli de saldırıya uğramıştır.⁸⁹ 872-873 dolaylarında Kuzey Ege kıyılarını bir kez daha yağmalayan ve hatta Konstantinopolis önlerine kadar ulaşan Fotios'un önderliğinde bir Arap filosunu, Niketas Oryfas komutasındaki Bizans donanması, Saros Körfezi'nde Kardias (Bolayır) açıklarında mağlup etmiştir.⁹⁰ 903'te bu defa Limni saldırıya uğramış, 904'te ise imparatorluğun ikinci en önemli kenti Thessaloniki

⁸⁵ Agathias, *Agathiae Myrinaei Historiarum Libri Quinque*, yay. haz. Rudolf Keydell (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, C. 2), De Gruyter, Berlin 1967, s. 182-197; Carmen Cardelle de Hartmann (yay. haz.), *Victoris Tunnunensis Chronicon cum reliquiis ex Consularibus Caesarangustanis et Iohannis Biclaensis Chronicon* (Corpus Christianorum Series Latina, C. 173A), Brepols, Turnhout 2001, s. 68-69.

⁸⁶ Prokopios, *Procopius*, C. 3, yay. haz. Karl Wilhelm Dindorf (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, C. 42), Eduard Weber, Bonn 1838, s. 305.

⁸⁷ Mark Whittow, *The making of Byzantium, 600-1025*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles 1996, s. 276-278; Leif Inge Ree Petersen, *Siege Warfare and Military Organization in the Successor States (400-800 AD)*, Brill, Leiden 2013, s. 763-764.

⁸⁸ Scriptor Incertus, *Leonis Grammatici, Chronographia*, yay. haz. August Immanuel Bekker (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, C. 31), Eduard Weber, Bonn 1842, s. 345.

⁸⁹ Kenneth M. Setton, "On the Raids of the Moslems in the Aegean in the Ninth and Tenth Centuries and Their Alleged Occupation of Athens", *American Journal of Archaeology*, C. 58, S. 4 (1954), s. 313-314; Vassilios Christides, "The Raids of the Moslems of Crete in the Aegean Sea: Piracy and Conquest", *Byzantion*, C. 51, S. 1 (1981), s. 81-82, 92-93.

⁹⁰ John H. Pryor, Elizabeth Jeffreys, *The Age of the Dromon: The Byzantine Navy Ca 500-1204*, Brill, Leiden 2006, s. 61.

bütünüyle talan ve yerle bir edilmiştir. Eğriboz da benzer bir tahribat yaşarken 905-912 arasında Sakız açıklarında her iki tarafı da ağır kayba uğratan deniz savaşları yaşanmıştır.⁹¹ Nihayet 961'de Girit Bizanslılar tarafından fethedilmesine karşın Arap akınları sonlanmamıştır. Örneğin 11. yüzyılda Georgios Kedrenos, Mayıs 1035'te bu kez Sicilyalı Arap korsanların Kikladları ve Trakya kıyılarını yağmaladığını aktarmaktadır. Buralarda zarar gören sakinlerin bir bölümünü imparator daha güvenli Batı Anadolu kıyılarına yerleştirmiştir.⁹²

Buradan hareketle Yaylaköy Kalesi'nin esas itibarıyla, ikincil ticari rotalarda hâlihazırda mevcut, tanınmış bir kıyı konumunda, en geniş tarihsel aralıkta 6. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar sürmüş akınlara karşı inşa edilmiş, bölgesel güvenlik gözetken bir sığınak ve kıyıdağı konumundan hareketle bir liman yeri de olduğu düşünülebilir. Talanlardan kurtulabilen küçük yerleşmeleri ve limanları korumak amacıyla inşa edilmiş belli bir tahkimat grubu ise Bizans coğrafyasında 9.-10. yüzyıllarda ortaya çıkmış ve onarıp korunarak daha sonraki dönemlerde de kullanılmıştır. Örneğin Tigani'de küçük bir yarımada hem doğal olarak savunulabilir hem de deniz yolları için hayati önem taşıyan bölge, doğrusal surlarla müstahkem bir yerleşmeye dönüştürülmüştür. Duvar işçiliği, düzensiz sıralarla yerleştirilmiş kabaca yontulmuş taşlardan oluşmakla beraber çekirdek ve cepheler arasında pek fark yoktur. Benzer tahkimatlara Abdera, Rodos, Naxos ve Girit'te de çokça rastlanmakla birlikte, tamamı 9. yüzyıla beraber artan Arap deniz akınlarına karşı ortaya çıkmıştır.⁹³ Aynı döneme tarihlenmesi kayda değer bir olasılık durumundaki Yaylaköy Kalesi'nin batısında, Karaincirlı Köyü sahilinde yer alan tekil kule ise bölgenin Geç Orta Çağ konjonktüründe inşa edilmiş olmalıdır ve Latin Dönemi'yle beraber görülmeye başlanan bir tipolojiyi yansıtmaktadır.

Mecidiye ve Gökçetepe kaleleri ise plan, mimari özellikler ve denizi bu kez bir sınırlayıcı olarak hesaba katan yer seçimi beraberinde bölgenin tarihi itibarıyla, Geç Bizans Dönemi tahkimatlarını anımsatmaktadır. Mecidiye Kalesi'ndeki, daha detaylı irdeleme gerektiren erken evre, kalenin tarihçesini olasılıkla Geç Antik Dönem ve öncesine kadar götürürken, mevcut kalede Geç Orta Çağ kurgusu belirgindir.⁹⁴ Her iki kale de deniz tarafında, doğal savunma avantajı gözetken nispeten izole kayalıklarda kurulmuş, öncelikli olarak kara tarafından gelebilecek tehlikelere karşı surlar ve büyük kulelerle güvenlik amaçlanmıştır. Mevcuttaki kalelerin duvar işçiliği kendi içinde farklıdır. Mecidiye Kalesi'ndeki daha kaba ve düzensiz iken, Gökçetepe Kalesi'ndeki görece itinalıdır. 13. yüzyıl boyunca Trakya

⁹¹ Setton, 1954, s. 313-314; Christides, 1981, s. 78-82, 93-94.

⁹² Georgios Kedrenos, *Georgios Cedrenus, Ioannis Skylitzae Ope*, C. 2, yay. haz. August Immanuel Bekker (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, C. 9), Eduard Weber, Bonn 1839, s. 513.

⁹³ Kontogiannis, 2022, s. 92-95.

⁹⁴ Pseudo-Skylax'ın MÖ 4. yüzyıl ortalarına tarihlenen *Periplus*'una göre Trakya'da, Ainos ile Melas Nehri (Kavak Çayı) arasındaki sahil hattı boyunca Ainos sakinlerinin belirli tahkimatları bulunmaktaydı (*περίχνη Αἰνίων ἐν τῇ Θράκῃ*). Bkz. Karl Müller (yay. haz.), *Geographi Graeci Minores*, C. 1, Firmin-Didot, Paris 1882, s. 55.

genelindeki siyasi istikrarsızlık ve karasal mücadeleler şeklindeki çatışmalar; ayrıca Laskarisler ile başlayıp Palaiologoslar ile sağlanan kontrol sonrası temelde yerel lordlar yoluyla gerçekleştirilmiş parçalı tahkimat ve idare politikası aktarılmıştı. Bu durumda Mecidiye Kalesi, olasılıkla 13. yüzyılın ortalarında, hâlihazırda liman özelliği taşıyan bölgenin güvenli bir noktasına inşa edilmiş, başta köprübaşı vazifesine sahip stratejik bir tahkimat görünümündedir. Gökçetepe Kalesi ise yine 13. yüzyıl koşullarına uygun bir başka tahkimli yerleşke olup liman bölgesinde değildir. Kırsal bir bölgenin tehdit altında güvenlik sunacak idari ve askerî merkezi izlenimi vermektedir. Duvar işçiliği 13. yüzyılın son çeyreğini akla getirmektedir, zira tekniği Enez Kalesi'nin birtakım yazıtlarla vurgulanmış 1284-1285 tarihli mevcut surlarına çokça benzerlik göstermektedir.⁹⁵ Bu iki kalenin ortaya çıkacağı süreç en erken III. Ioannes Doukas Vatatzes'in Bulgarlarla ittifak yaparak Gelibolu Yarımadası ve devamında Kissos (Keşan) kalesi ile Meriç Nehri'ne kadar uzanan tüm bölgeyi 1235'te Latinlerden ele geçirmesini izlemektedir. İltitli olarak, Georgios Akropolites'e göre tam da bu dönemde III. Ioannes, örneğin Ganos'u (Işıklar Dağı) 'Tzouroulos'ta (Çorlu) konuşlu Latin garnizonuna karşı bir kaleyle tahkim etmiş ve burada kumandan Nikolaos Kotertzes'i görevlendirmiştir.⁹⁶

Esasında Yaylaköy Kalesi'ne yönelik ortaya çıkan nispeten erken dönemler ile daha geç tarihli diğer ikisinin arasında kalan, Doğu Trakya için durgun sayılabilecek yüzyıllardaki vaziyete yönelik, Mikhael Psellos'un 11. yüzyılda çarpıcı bir tespiti olmuştur. Öyle ki, General Leon Tornikios 1047'deki başarısız isyanında, Konstantinopolis önlerinden batıya doğru çekilip Rhaidestos (Tekirdağ) yöresindeki kalelere saldırmaya başlamıştır, çünkü bunları ele geçirmek birtakım nedenlerden ötürü daha kolaydır. Arazideki koşullar, saldıran taraf için çok daha elverişlidir. Ayrıca surlarda ileriye dönük bir savunma hazırlığı uzun zamandır yapılmamıştır.⁹⁷ Bu tespitler, o dönem itibarıyla mevcut olduğu düşündüğümüz Yaylaköy Kalesi'nin zayıf karasal pozisyonuyla örtüşür. Daha sonra ortaya çıkacak Mecidiye ve Gökçetepe kaleleri ise kara tarafına doğru nispeten güçlü savunma kurgularına sahiptir.

Küçük buluntulara göre üç kalenin de arazisinde iskân çok daha eskiye uzanıyor olabilir. Bu ihtimal Mecidiye Kalesi'nde, erken tarihli mimari evre ve bu çalışmada izah edilen yaklaşık 1200 tarihli Pisa kartografik aktarımı (*Oxaro*) ortaya koyduğu üzere daha olasıdır. Kalelerde, günlük yaşamın doğal parçası ticari faaliyetler bir ölçüde yürütülmüş olmalıdır, fakat yapıları temelde "ticaret kalesi"

⁹⁵ Bkz. Catherine Asdracha, *Inscriptions protobyzantines et byzantines de la Thrace orientale et de l'île d'Imbros (IIIe-XVe siècles)*, Ministère de la culture, Caisse des recettes archéologiques, Atina 2003, s. 256-259.

⁹⁶ Georgios Akropolites, *The History*, yay. haz. Ruth Macrides, Oxford University Press, New York 2007, s. 194-195.

⁹⁷ Mikhael Psellos, *Michael Psellus, Fourteen Byzantine Rulers*, yay. haz. Edgar Robert Ashton Sewter, Penguin Books, Londra 1966, s. 217-218; Kedrenos, 1839, s. 564-566. Leon Tornikios Boulgarofyon'da (Babaeski) yakalanmış ve cezalandırılmıştır.

olarak tanımlamak, özellikle Trakya'da Orta-Geç Bizans Dönemi'nin çok boyutlu siyasi ve askerî koşullarında yüzeysel bir yakıştırma olacaktır. Dahası, kartografik kaynaklarda bu kıyı bazı ikincil limanlara sahip olsa da deniz ticareti ana rotaları üzerinde değildir. *Via Egnatia*'nın da uzağında, nispeten izole ve coğrafi açıdan dezavantajlara sahip bir sahil hattıdır. Türk fetihlerine kadar üç kaleyi de Bizanslılar kullanmış olmalıdırlar. 15.-16. yüzyıllarda ise artık hepsi harap hâlededir.

Sonuç

Bugüne kadarki çalışmalarda Yaylaköy, Mecidiye ve Gökçetepe köylerinde mevcut Bizans kalelerinin tarihlenmesine yönelik tutarlı sayılabilecek tahminlerde bulunulsa da yapıların inşa edildiği düşünülen dönemlerdeki arka plan bağlamında özellikle de mimarlık tarihlerine ve işlevlerine yönelik kısa yorumlardan öte bir irdelemede bulunulmamıştı. Buradan hareketle çalışmamızda Yaylaköy Kalesi'nin tüm Ege Denizi boyunca gerçekleşmiş Girit merkezli Arap deniz akınlarına karşı 9.-10. yüzyıllarda inşa edilmiş bir tahkimat ve karasal açıdan zayıf olarak değerlendirilebilecek yer seçimine karşı denizsel karakterinden hareketle, belki de bir deniz üssü olabileceği yönünde alternatif okuma önerilmiştir. Mecidiye ve Gökçetepe kaleleri ise olasılıkla 13. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış, iç bölgelerden gelebilecek tehditlere karşı nispeten izole noktalarda korunak ve köprübaşı işlevli, tahkimli idari merkezler ve askeri garnizonlardır. Trakya'da Laskarisler ile başlayıp Palaiologoslar ile devam eden dönemin siyasi koşullarını yansıtmaktadır. Tümü, nihai Türk fetihlerine kadar kullanım görmüştür. Bölgenin Geç Bizans Dönemi tarihsel topoğrafyasına dair çalışmalarda ise kritik eksiklik ve yanlışlar saptanmıştır, zira Saros Körfezi'nin kuzey kıyılarına dair birincil kaynaklar bir arada ele alınmadığı gibi, yetersiz biçimde ve birtakım modern haritaların etkisi altında şartlanmalarla değerlendirilmişti. Başlıca göstergesi, açıkça hatalı Mecidiye-Megarision yer eşleştirmesi ile bu kalede 1307'de bir Katalan fethinin aslında olmamasıdır. Çalışmamızın metodolojik çerçevesi kapsamında yeniden ele alınan portolanlar, çağdaş tanıklıklar ve arşiv belgeleri gibi birincil kaynakların ışığında, kalelerin yer aldığı bölgeler için Geç Bizans Dönemi itibarıyla ikincil liman yerleri olarak Yaylaköy-Pakheia ve Mecidiye-Kseros ile liman özelliği bu çalışma kapsamındaki kaynak grubunda belirsiz Gökçetepe-Megarision eşleşme olasılıkları ortaya çıkmakla birlikte, söz konusu kaleler özelinde şu aşamada her hâlükârda daha ileri düzey saha çalışmalarıyla çapraz sorguya muhtaçtır. Boztepe Burnu ile devamındaki sahili de yine Pakheia olarak geçmektedir. Kseros ise Saros Körfezi'nin, ancak 18. yüzyıldan sonra yaygınlaşan bu isminin henüz izah edilememiş kökeninin belki de kaynağıdır.

Teşekkür

Bu çalışmaya değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Ahmet Yaraş (Trakya Üniversitesi) ve Mustafa Akçaöz'e (önceden Kültürel Mirası Koruma Derneği), ayrıca anonim hakemlerimize içten teşekkürlerimi sunarım.

Kaynaklar

- VII. Konstantinos, *Constantinus Porphyrogenitus, De Thematibus et De Administrando Imperio, Accedit Hieroclis Synecdemus cum Bandurii et Wesselingii Commentariis*, C. 3, yay. haz. August Immanuel Bekker (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, C. 18), Eduard Weber, Bonn 1840.
- Agapitos, Panagiotis, "John Tzetzes and the blemish examiners: a Byzantine teacher on schedography, everyday language and writerly disposition", *Medioevo Greco*, C. 17 (2017), s. 1-57.
- Agathias, *Agathiae Myrinaei Historiarum Libri Quinque*, yay. haz. Rudolf Keydell (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, C. 2), De Gruyter, Berlin 1967.
- Akın, Sevgi, *Osmanlı Klasik Döneminde Tekirdağ ve Keşan: 1456-1556*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2014.
- Akropolites, Georgios, *The History*, yay. haz. Ruth Macrides, Oxford University Press, New York 2007.
- Archivio di Stato di Lucca, *Fondo Stampe n. 1193* (1327 önc.), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/358>.
- Asdracha, Catherine, *Inscriptions proto-byzantines et byzantines de la Thrace orientale et de l'île d'Imbros (IIIe-XVe siècles)*, Ministère de la culture, Caisse des recettes archéologiques, Atina 2003.
- Bahar, Bilge, *İzmit Körfezi Bizans Dönemi Savunma Yapıları Bağlamında Gebze, Eskihisar Kalesi*, Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.
- Bellin, Jacques Nicolas, *Observations sur la construction de la carte de l'archipel, Dressée au dépôt des Plans & Journaux de la Marine, pour servir aux Vaisseaux du Roi; par ordre de M. le Comte de Maurepas*, b.y., Paris 1738.
- Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV).
Cod. Vat. Lat. 2972 (yak. 1321), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/805>.
Cod. Vat. Lat. 14207 (yak. 1350), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/432>.
- Biblioteca dell' Accademia Etrusca, n. 105 (1300-1350), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/51>.
- Biblioteca Riccardiana, *Ric. 3827* (1300-1325), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/53>.
- Bibliothèque municipale de Lyon, *MS 175* (yak. 1321), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/463>.
- Bibliothèque nationale de France (BnF).
CPL GE DD-687 (RES) (1313), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/240>.
FRBNF44588525 (1903), <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b101009296>.
GE B-1118 (RES) (yak. 1270-1290), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/50>.
GE D-16648 (1780), <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8494366k>.
GE SH 18 PF 98 DIV 2 P 22 (1785), <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53100976g>.
Latin 4850 (1325-1350), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/579>.
- British Library.
Add. MS 27376 (yak. 1321), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/458>.
Add. 31318-A (1470), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/142>.

- Bunson, Matthew, *Encyclopedia of the Roman Empire*, Infobase Publishing, New York 2014.
- Hartmann, Carmen Cardelle de (yay. haz.), *Victoris Tunnunensis Chronicon cum reliquiis ex Consularibus Caesarangustanis et Iohannis Biclarensis Chronicon* (Corpus Christianorum Series Latina, C. 173A), Brepols, Turnhout 2001.
- Christides, Vassilios, "The Raids of the Moslems of Crete in the Aegean Sea: Piracy and Conquest", *Byzantion*, C. 51, S. 1 (1981), s. 76-111.
- Collezione privata di Principe Filippo Corsini (1330), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/468>.
- Crow, James, "Fortifications and the Late Roman East: From Urban Walls to Long Walls", *War and Warfare in Late Antiquity*, yay. haz. Alexander Sarantis, Neil Christie, Brill, Leiden 2013.
- Crow, James, "Fortifications", *The Archaeology of Byzantine Anatolia, From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, yay. haz. Philipp Niewöhner, Oxford University Press, Oxford 2017, s. 90-108.
- David Rumsey Historical Map Collection (DRHMC).
2936.012, XII, 13 (1764),
<https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~35694~1200698>.
10001.403 (xcviii), 403 (1585),
<https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~275867~90048687>.
11438.146, 166, 146 (1685),
<https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~290632~90062257>.
12059.061, 48, 61 (1738),
<https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~284120~90056627>.
12240.066, 51-54, 66 (1895),
<https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~319965~90088893>.
12432.010, 6 sheets, 10 (1855),
<https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~325349~90094299>.
- Debanne, Alessandra, *Lo Compasso de navigare, Edizione del codice Hamilton 396 con commento linguistico e glossario*, Peter Lang, Brüksel 2011.
- Delatte, Armand, *Les Portulans Grecs*, C. 1, Liège Faculté de Philosophie et Lettres & Librairie E. Droz, Liège 1947.
- Deluigi, Humberto Cesar Hugo, *Winter in the Land of Râm: Komnenian Defenses Against the Turks in Western Anatolia*, Bilkent Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015.
- Demirli, Murat, "Keşan, Mecidiye Kalesi", *Edirne - Risk Altındaki Mimari Miras*, yay. haz. İnci Türköglü, Kültürel Mirası Koruma Derneği, İstanbul 2022, s. 132-134.

- — —, “Keşan, Gökçetepe Kalesi”, *Edirne - Risk Altındaki Mimari Miras*, yay. haz. İnci Türkoğlu, Kültürel Mirası Koruma Derneği, İstanbul 2022, s. 139-142.
- Doğan, Yunus, *The transformation of an itinerant army: from the Catalan Company to the Catalan Duchy of Athens and Neopatra (1303-1388)*, Bilkent Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.
- Dölger, Franz, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berge*, Bisher F. Bruckmann, Münih 1948.
- Foss, Clive, David Winfield, *Byzantine Fortifications: An Introduction*, University of South Africa, Pretoria 1986.
- Gautier-Dalché, Patrick, *Carte marine et portulan au XIIe siècle: Le “Liber de existencia riveriarum et forma maris nostri Mediterranei” (Pise, circa 1200)*, École française de Rome, Roma 1995.
- Gibbon, Edward, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, C. 2, Cosimo Classics, New York 2008.
- GKM - Generalkarte von Mitteleuropa.
- 44-41 *Dimotika* (1906), <https://www.landkartenarchiv.de/gkm.php?q=44-41>.
- 44-41 *Dimotika* (1940) https://www.landkartenarchiv.de/gkm.php?q=dimotika_1940_44_41
- Hernandez, Frances, “The Turks with the Grand Catalan Company, 1305-1312”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Hümaniter Bilimler*, C. 2 (1974), s. 25-45.
- İBB Atatürk Kitaplığı (Ata).
- Hrt_000216 (1913), <https://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/tr/Kitaplik/Koleksiyonlar>.
- Hrt_000947, (t.y.), <https://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/tr/Kitaplik/Koleksiyonlar>.
- Hrt_000986 (t.y.), <https://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/tr/Kitaplik/Koleksiyonlar>.
- Jacoby, David, “An Unpublished Medieval Portolan of the Mediterranean in Minneapolis”, *Shipping, Trade and Crusade in the Medieval Mediterranean*, yay. haz. Ruthy Gertwagen, Elizabeth Jeffreys, Routledge, Londra ve New York 2012, s. 65-83.
- James Ford Bell Library, University of Minnesota. Ms. 1300 Po, “*Portolano del Adriatico e Mediterra, late 14th century*” (yak. 1275), <https://umedia.lib.umn.edu/item/p16022coll184:12082>.
- Kanavoutzes, Ioannes, *Ioannis Canabutzæe magistri ad principem Aeni et Samothracis in Dionysium Halicarnasensem commentarius*, yay. haz. Maximilian Lehnerdt, Leipzig, B.G. Teubner 1890.
- Kedrenos, Georgios, *Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzæe Ope*, C. 2, yay. haz. August Immanuel Bekker (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, C. 9), Eduard Weber, Bonn 1839.
- Khoniates, Niketas, *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, yay. haz. Harry J. Magoulas, Wayne State University, Detroit 1984.
- Kontogiannis, Nikos D., *Byzantine Fortifications: Protecting the Roman Empire in the East*, Pen & Sword, Philadelphia 2022.
- Kretschmer, Konrad, *Die Italienischen Portolane des Mittelalters: Ein Beitrag zur Geschichte der Kartographie und Nautik*, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin 1909.
- Kritovoulos, Mikhael, “Critobulus, De Rebus Gestis Mechemetis II, Inde Ab Anno 1451 usque ad Annum 1467 p. Chr”, yay. haz. Karl Wilhelm Ludwig Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, C. 5, S. 2, yay. haz. Victor Langlois, A. Firmin-Didot, Paris 1872, s. 40-161.

- Kurtuluş, İsmail Hakkı, *Edirne İl Sınırları İçindeki Kalelerin Tespit ve Değerlendirmesi*, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020.
- — —, “Keşan Kaleleri”, *Keşan Araştırmaları, Keşan'ın Kurtuluşunun 100. Yılına*, yay. haz. Fatma Çalik Orhun, Billur Ocak, Trakya Üniversitesi, Edirne 2021a, s. 17-36.
- — —, “Edirne İli, Keşan İlçesi, Mecidiye Köyü, İtalyan Koyundaki Magarisi Kalesi”, 24. *Uluslararası Orta Çağ ve Türk Dönemi kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı (7-9 Ekim 2020)*, yay. haz. Enes Kavalçalan, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir 2021b, s. 428-450.
- Külzer, Andreas, “Die Küstengestade des Golfs von Saros und der thrakischen Chersones von der Antike bis zur frühen Neuzeit: einige Anmerkungen”, *Byzantina Mediterranea: Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag*, yay. haz. Klaus Belke, Ewald Kislinger, Andreas Külzer, Maria A. Stassinopoulou, Böhlau, Viyana, Köln, Weimar 2007, s. 353-363.
- Külzer, Andreas, *Tabula Imperii Byzantini 12, Ostthrakien (Europe)*, yay. haz. Johannes Koder, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Viyana 2008.
- — —, “The Byzantine Road system in Eastern Thrace: Some Remarks”, *4th International Symposium on Thracian Studies, Byzantine Thrace, Evidence and Remains, Komotini, 18-22 April 2007, Proceedings*, yay. haz. Charalambos Bakirtzis, Nikos Zekos, Xenophon Moniaros, Adolf M. Hakkert, Amsterdam 2011, s. 179-201, 800-801.
- Lemerle, Paul, André Guillou, Nicolas Svoronos, Denise Papachryssanthou (yay. haz.), *Actes de Lavra, 3, De 1329 à 1500*, P. Lethielleux, Paris 1979.
- Library of Congress, *G5672.M4P5 13-- .P6 (Vellum 3) (1325-1350)*, <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/144>.
- Meletios, *Γεωγραφία παλαιά και νέα*, Nikolaos Glykys, Venedik 1728.
- Moncada, Francisco de, *Espedición de los Catalanes y Aragoneses contra Turcos y Griegos*, Biblioteca de la Instrucción Universal, Madrid 1860.
- Muntaner, Ramon, *Crónica d'en Ramon Muntaner*, yay. haz. José Coroleu, La Renaixensa, Barcelona 1886.
- Museo Correr, *Cl. XLIV a n. 0028 (1318)*, <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/462>.
- Müller, Karl (yay. haz.), *Geographi Graeci Minores*, C. 1, Firmin-Didot, Paris 1882.
- Nemlioğlu Koca, Yasemin, “Coğrafyayı Okumak: Kitab-ı Bahriye Nüshaları Üzerine Sistematik Bir Değerlendirme”, *International Journal of Geography and Geography Education*, C. 42 (2020), s. 504-526.
- Österreichische Nationalbibliothek, *Cod. 594 (Cimel. 20) (1318)*, <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/2274>.
- Pakhmyres, Georgios, *Relations Historiques*, C. 4, Kit. 10-13, yay. haz. Albert Failler (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, C. 24/4), Institut Français d'Études Byzantines, Paris 1999.
- Petersen, Leif Inge Ree, *Siege Warfare and Military Organization in the Successor States (400-800 AD)*, Brill, Leiden 2013.
- Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye, Denizcilik Kitabı*, C. 2, yay. haz. Yavuz Senemoglu, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1973.
- — —, *Kitâb-ı Bahriyye*, C. 4, yay. haz. Ertuğrul Z. Ökte, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarih Araştırmaları Vakfı, Ankara 1988.

- Pringle, Denys, *The Defence of Byzantine Africa from Justinian to the Arab Conquest: An Account of the military history and archaeology of the African provinces in the sixth and seventh centuries*, BAR, Oxford 1981.
- Prokopios, *Procopius*, C. 3, yay. haz. Karl Wilhelm Dindorf (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, C. 42), Eduard Weber, Bonn 1838.
- Pryor, John H., Elizabeth Jeffreys, *The Age of the Dromōn: The Byzantine Navy Ca 500-1204*, Brill, Leiden 2006.
- Psellos, Mikhael, *Michael Psellus, Fourteen Byzantine Rulers*, yay. haz. Edgar Robert Ashton Sewter, Penguin Books, Londra 1966.
- Rapoport, Yossef, Emilie Savage-Smith, *An Eleventh-Century Egyptian Guide to the Universe: The Book of Curiosities*, Brill, Leiden, Boston 2014.
- Scriptor Incertus, *Leonis Grammatici, Chronographia*, yay. haz. August Immanuel Bekker (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, C. 31), Eduard Weber, Bonn 1842, s. 333-362.
- Seeck, Otto (yay. haz.), *Notitia dignitatum, accedunt Notitia urbis Constantinopolitanae et laterculi prouinciarum*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1876.
- Setton, Kenneth M., "On the Raids of the Moslems in the Aegean in the Ninth and Tenth Centuries and Their Alleged Occupation of Athens", *American Journal of Archaeology*, C. 58, S. 4 (1954), s. 311-319.
- Soustal, Peter, *Tabula Imperii Byzantini 6, Thrakien (Thrake, Rodope und Haimimontos)*, yay. haz. Herbert Hunger, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Viyana 1991.
- Tafel, Gottlieb Lucas Friedrich, Georg Martin Thomas (yay. haz.), *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, C. 1, k.k. Hof- und Staatsdruckerei, Viyana 1856.
- Tok, Emine, "On İkinci ve On Üçüncü Yüzyılların Sosyopolitik Ortamında Yeşeren Bir Savunma Ağı: Neokastra", *1. Uluslararası Sevgi Gönül Bıçans Araştırmaları Sempozyumu: Bildiriler*, yay. haz. Ayla Ödekan, Engin Akyürek, Nevra Necipoğlu, VEKAM, İstanbul 2010, s. 303-311.
- Tolias, George, *The Greek Portolan Charts 15th-17th Centuries*, Olkos, Atina 1999.
- Topkapı Sarayı Müzesi, *Hazine 644*, fol. 2v-3r (1567), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/1805>.
- Troianos, Spyros, "Καστροποιία. Einige Bemerkungen über die finanziellen Grundlagen des Festungsbaues in byzantinischen Reich", *Βυζαντινά*, C. 1 (1969), s. 39-57.
- Tzetzes, Ioannes, *Ioannis Tzetzae, Epistulae*, yay. haz. Pietro Luigi M. Leone, B.G. Teubner, Leipzig 1972.
- Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993.
- URL 1, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Carte_Pisane_Jomard.png (15.04.2023)
- Uzzano, Giovanni da, "Compasso: A mostrare a Navicare dall'uno stretto all'altro", *Della decima e delle altre gravezze*, C. 4, Kit. 2, yay. haz. Giovanni Francesco Pagnini, Giuseppe Bouchard, Lizbon ve Lucca 1766, s. 196-284.
- Walters Art Museum, *Ms. W.658, Book on navigation, Kitab-i bahriye* (yak. 1700), fol. 44b, <https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~299973~90071749>.

- Warner, Thomas A., “The Compasso-Rizo Family of Portolans and the 13th Century Revolution in Navigation”, *Society for the History of Discoveries: 60th Anniversary Conference*, 13-14 Kasım 2020, Sözlü Bildiri, https://www.academia.edu/44502572/The_Compasso_Rizo_Family_of_Portolans_and_the_13_th_century_revolution_in_navigation.
- Whittow, Mark, *The making of Byzantium, 600-1025*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles 1996.
- Yaraş, Ahmet, Gamze Üsküplü Akgül, Hasat Akgül, “Saros Körfezi Kuzey Kıyısında Bir Kale: Mecidiye ve Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar Hakkında Ön Değerlendirme”, *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, C. 33 (2023), s. 111-128.
- Yavuzatmaca, Mercan, *A Study on the Building Techniques and Materials in the Late Antique and Byzantine Fortifications in Anatolia: Ancyra and Nicaea*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.
- Zentralbibliothek Zürich, R.P.4 (1321), <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/513>.
- Zurita, Jerónimo, *Los cinco libros postreros de la primera parte de los anales de la Corona de Aragón*, C. 2, Colegio de San Vicente Ferrer, Zaragoza 1610.
- Zygomalas, Theodosios, “Notice Biographique sur Jean et Théodose Zygomalas”, yay. haz. Émile Legrand, *Recueil de textes et de traductions, publié par les professeurs de l'École des langues orientales vivantes*, C. 2, Imprimerie Nationale, Paris 1889, s. 67-264.

Extended Summary

Although the Saros Gulf has been the subject of numerous scholarly investigations, the medieval—particularly Late Byzantine—historical topography of its northern coastline has remained largely obscure. Existing studies have neither addressed the principal fortified settlements of the region through a systematic, interdisciplinary framework, nor examined them in sufficient depth from the perspective of architectural history. Equally unresolved is the identification of the harbours that were likely associated with these fortifications, despite their presumed role within regional maritime and commercial networks. This article seeks to address these lacunae by reassessing both the archaeological evidence and the written and cartographic sources relating to the northern shores of the Saros Gulf.

The study begins with a critical review of current scholarly arguments, highlighting their internal inconsistencies, methodological limitations, and

unresolved ambiguities. It then focuses on three Byzantine fortifications located along the northern coast of the gulf, within the modern villages of Yaylaköy, Mecidiye, and Gökçetepe. Drawing on the existing academic literature, these sites are systematically compiled, compared, and classified. In order to provide a clearer framework for understanding their architectural features and chronological attribution, the article includes a concise but structured overview of Byzantine fortification architecture, intended as an interpretative guide rather than a general typological survey.

The core of the research consists of a comprehensive re-examination of primary sources—written and cartographic portolans, contemporary narrative accounts, and archival documents—considered collectively and evaluated in close dialogue with field observations. This comparative approach enables a reassessment of both the chronology and the functional character of the fortifications, as well as their integration into the Late Byzantine coastal landscape. The findings suggest that Yaylaköy Castle should be dated primarily to the Middle Byzantine period, most plausibly to the 9th or 10th centuries. By contrast, the fortifications at Mecidiye and Gökçetepe appear to be constructions of the 13th century. All three sites were likely abandoned by the 15th century, prior to or during the final phase of Ottoman expansion in the region.

On the basis of Late Byzantine evidence, specific place-name identifications can be proposed. Yaylaköy corresponds to Pacheia, and Mecidiye to Xeros; both locations also functioned as minor harbours situated along established maritime and commercial routes. Gökçetepe, identified with Megarision, represents a third toponymic correspondence, yet no harbour of demonstrable commercial significance can be associated with this site. Furthermore, Boztepe Cape and the adjacent coastline are likewise designated as Pacheia in the sources. The toponym Xeros may also offer a plausible, though still unresolved, explanation for the later and much more widespread name “Saros,” which only became common from the 18th century onwards.

While previous scholarship has proposed broadly consistent chronological estimates for the castles of Yaylaköy, Mecidiye, and Gökçetepe, these have largely been limited to brief remarks, lacking a sustained discussion of their architectural characteristics, historical context, and functional roles. This study argues that Yaylaköy Castle represents an ambitious fortification likely constructed during the 9th–10th centuries in response to the Arab naval raids across the Aegean, particularly those centred on Crete. Despite what might be considered a relatively weak topographical position inland, its pronounced maritime orientation suggests that it may have functioned as a naval base. Mecidiye and Gökçetepe, by contrast, are interpreted as fortified administrative and military centres established—probably in the second half of the 13th century—in relatively isolated positions, designed both as shelters and as bridgehead strongholds against threats from the interior. In this respect, they reflect the political and military conditions of Thrace under the Laskarid and, subsequently, Palaiologan dynasties, remaining in use until the final Turkish conquests.

Finally, the article identifies significant errors and omissions in earlier reconstructions of the Late Byzantine historical topography of the region. Primary sources relating to the northern coast of the Saros Gulf have rarely been examined together and have often been interpreted through the distorting lens of modern cartography. The most striking consequences are the erroneous identification of Mecidiye with Megarision and the unfounded claim of a Catalan conquest of this fortress in 1307. By reassessing portolans, contemporary testimonies, and archival records in a holistic manner, this study offers a revised and more coherent model for the Late Byzantine coastal landscape of the Saros Gulf's northern shores.